

Ім'я користувача:
Полтавський інститут економіки і права Полтавськи...

ID перевірки:
1016158882

Дата перевірки:
22.03.2024 19:22:39 EET

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
22.03.2024 21:51:25 EET

ID користувача:
100011301

Назва документа: Гончар О

Кількість сторінок: 64 Кількість слів: 13428 Кількість символів: 108320 Розмір файлу: 142.86 KB ID файлу: 1015907310

11.3% Схожість

Найбільша схожість: 3.22% з Інтернет-джерелом (<https://studfile.net/preview/8907407>)

10.8% Джерела з Інтернету

290

Сторінка 66

1.71% Джерела з Бібліотеки

16

Сторінка 68

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ КОЛИШНІХ ЗАСУДЖЕНИХ

1.1. Становлення і розвиток пенітенціарної системи

1.2. Соціальна адаптація молоді, звільнених із місць позбавлення

волі як технологія соціальної роботи

Висновки до першого розділу

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МОЛОДДЮ,

ЯКА БУЛА ЗВІЛЬНЕНА З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

2.1. Соціальна робота і соціальна терапія як передумова успішної

ресоціалізації колишніх засуджених

2.2. Технологія соціальної підтримки та досвід встановлення

соціально-корисних зв'язків колишніх засуджених

2.3. Результати емпіричного дослідження та рекомендації щодо

соціального супроводу молоді, яка звільнилась з місць позбавлення

волі

2.4. Тренінгове заняття для молоді, яка звільнилась з місць

позбавлення волі

Висновки до другого розділу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Питання ресоціалізації осіб, звільнених із місць позбавлення волі, розглядали у своїх працях такі вчені, як О.С. Міхлін, Ю.М. Антонян, В.М. Синьов, В.І. Кривуша, В.О. Меркулова, В.А. Бадира, Т.А. Денисова, В.І. Рудник, С.К. Гречанюк, О.В. Беца, А.А. Музика, В.М. Трубніков, О.А. Гритенко та інших. Учені всебічно вивчають цю проблему, проте питання ставлення суспільства та його вплив на процес ресоціалізації засуджених потребує свого додаткового вивчення.

Об'єкт дослідження – соціальна робота з молоддю, яка звільнилась з місць позбавлення волі.

Предмет дослідження – технології соціальної роботи зі звільненими з пенітенціарних установ.

Мета дослідження – на основі аналізу історичних документів, психолого-педагогічної і соціологічної літератури, а також досвіду діяльності міського ЦСССДМ м. Світловодськ, проаналізувати стан соціальної роботи з колишніми засудженими та розробити відповідну програму супроводу та тренінгове заняття.

Гіпотеза дослідження базується на науковому припущенні про можливість підвищення результативності соціальної роботи з колишніми засудженими за умови реалізації технології обов'язковими складовими якої будуть: установлення і підтримка соціально-корисних зв'язків; здійснення соціального супроводу осіб, які звільняються з місць позбавлення волі; застосування форм і методів соціально-психологічної корекції, психодіагностики.

Завдання магістерської роботи:

1. Розкрити становлення і розвиток пенітенціарної системи.
2. Проаналізувати соціальну адаптацію осіб, звільнених із місць позбавлення волі.
3. Вивчити соціальну роботу і соціальну терапію як передумову успішної

ресоціалізації колишніх засуджених.

4. Розглянути технологію соціальної підтримки та досвід встановлення соціально-корисних зв'язків колишніх засуджених.
5. Надати результати емпіричного дослідження та рекомендації щодо соціального супроводу молоді, яка звільнилась з місць позбавлення волі.
6. Розробити тренінгове заняття для молоді, яка звільнилась з місць позбавлення волі.

Методи дослідження використовувалися на двох рівнях, що дозволило отримати достатньо об'єктивну інформацію з обраної проблеми: -емпіричному, що дозволяло накопичувати фактичний матеріал щодо практики соціальної роботи з колишніми засудженими: обсерваційний метод (ретроспективний аналіз соціальної роботи з колишніми засудженими в історії зарубіжної і вітчизняної пенітенціарної педагогіки), праксиметричний метод (вивчення і узагальнення передового досвіду ресоціалізації колишніх засуджених у постпенітенціарний період), порівняльний метод (установлення подібності і відмінності ресоціалізації засуджених у пенітенціарній системі і постпенітенціарний період); - теоретичному рівні, що уможливлювало синтез знань про теоретичні засади та практику ресоціалізації колишніх засуджених в системі соціальної роботи: загальнонаукові методи (історичний, системно-генетичний та порівняльний аналіз психолого педагогічної, соціологічної літератури, нормативно-правових та законодавчих актів), хронологічний метод, аналіз та синтез фактів теоретичних ідей і досвіду соціальної роботи пенітенціарних закладів за рубежом та в Україні, індуктивний (установлення загальних тенденцій організації ресоціалізації колишніх засуджених шляхом вивчення специфіки функціонування відповідних установ), парадигмальний метод (визначення загальних теоретико-практичних засад ресоціалізації засуджених у пенітенціарних закладів минулого).

Апробація результатів дослідження. Зміст та основні результати

магістерського дослідження обговорювались автором на таких науково-практичних конференціях: 1) V Всеукраїнській наукової-практичній конференції з міжнародною участю м. Полтава, Полтавський інститут економіки і права, 5-6 грудня 2023 року та 2) Міжнародній наукової-практичній конференції «Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу: (м. Полтава, 17-18 травня 2023 р.).

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається із вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ КОЛИШНІХ ЗАСУДЖЕНИХ

1.1. Становлення і розвиток пенітенціарної системи

Термін «пенітенціарний» (від лат *penitentiarus* – «юридичний») «означає відношення до покарання», переважно карного.

Пенітенціарний заклад (здебільшого державний) призначений для виконання функцій покарання, виховання і перевиховання засуджених. Це здійснюється галуззю соціальної педагогіки, яка і займається проблемами виховання засуджених в умовах місць відбування покарання – пенітенціарною педагогікою.

Таким чином, пенітенціарна педагогіка є галуззю соціальної педагогіки, вивчає можливості виправлення моральної деформації особистості засудженого і здійснює виховний вплив в умовах відбування кримінального покарання.

У спеціальній літературі зустрічається визначення виправно–трудової педагогіки, під якою розуміють галузь соціально–педагогічної науки, яка вивчає організовану діяльність з виправлення осіб, які вчинили злочин, і засуджених до різних видів покарання, як пов'язаних, так і не пов'язаних із позбавленням волі. [40, с. 157]

Відомий український вчений у галузі теорії та історії пенітенціарії Г. Радов підкреслює, що пенітенціарна політика держави як самостійна галузь державно–правової діяльності суб'єктів соціального управління має **ВИЗНАЧАТИ** такі обов'язкові для виконання доктринальні положення, принципи, цілі та завдання, які були б спрямовані на «забезпечення каяття осіб, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, і відповідали **законам** та закономірностям соціалізації особистості, збалансовано

забезпечували задоволення законних прав та інтересів громадянина, суспільства та держави» [42].

Серед законів та закономірностей соціалізації, на значенні врахування яких у пенітенціарній діяльності наголошував Г.О. Радов, варто виділити наступні:

1. соціалізація як процес набуття людиною якостей, необхідних для життя і діяльності в суспільстві, залучення її до суспільних відносин, засвоєння елементів культури, соціальних ролей відбувається продовж всього життя, поширюється на всі вікові етапи, для кожного з яких характерна своя «соціальна ситуація розвитку» (за Л. Виготським – це особливість взаємодії конкретного біологічного з конкретним соціальним);
2. соціалізація є необхідною, базовою умовою психічного, фізичного та особистісного розвитку людини;
3. соціалізація відбувається у трьох основних сферах функціонування людини як особистості (діяльність, спілкування, самосвідомість), інтегровано реалізуючись у багатоаспектній соціальній поведінці людини;
4. соціалізація включає як спонтанні, стихійні, неузгоджені впливи на особистість (засоби масової інформації, вільне спілкування, протиставні приклади), так і цілеспрямований вплив через організовані, соціально контрольовані форми (головним чином, різні педагогічні системи), тобто через виховання;
5. унаслідок можливих протиріч соціалізації її результати не завжди співпадають з бажаними соціальними ідеалами та стандартами, і можуть проявлятися в асоціальній поведінці (у таких випадках виховання як управління соціалізацією потребує виправлення, поліпшення цього процесу, набуваючи характер колекційного).

У сучасній педагогічній думці корекційне виховання, корекційну педагогіку ототожнюють лише зі сферами дефектологічної науки та практики (олігофренопедагогікою, логопедією, тифлопедагогікою), тобто з

тими випадками порушення розвитку індивіда, які пов'язані з патофізіологічними причинами. Оскільки специфіку соціалізації **зумовлюють** не тільки біологічні, а й соціальні фактори у їх безперервній взаємодії є всі підстави предметом корекційного виховання вважати всі випадки пошкодженого процесу соціалізації [24].

Таким чином, корекційне виховання є суттю пенітенціарної педагогіки як сфери цілеспрямованої соціальної діяльності, спеціально створеної суспільством системи установ карного покарання. Звичайно, створення такої **СИСТЕМИ** не є первинно детермінованим виховними цілями, перш за все для ізоляції злочинців з метою попередження рецидиву. Але завдання ресоціалізації злочинців, тобто досягнення такої зміни особистості засудженого, при якій формується саморегульована, нормативна й безпечна для суспільства поведінка після звільнення, має бути пріоритетним.

Можна виділити такі основні завдання пенітенціарної педагогіки та соціальної роботи:

- 1) дослідження пенітенціарної системи, виправлення і можливості її вдосконалення в умовах пенітенціарного закладу;
- 2) виявлення і обґрунтування закономірностей процесу перевиховання **засуджених**;
- 3) дослідження самого процесу перевиховання, його змісту, засобів, форм та методів виховної роботи в умовах пенітенціарного закладу;
- 4) прогнозування розвитку педагогічної системи в органах, виконуючих покарання;
- 5) дослідження соціально – педагогічного призначення карного покарання як методу впливу на особистість засудженого;
- 6) визначення критеріїв та показників міри виправлення особистості, наповнення цих понять конкретним змістом для практичного застосування;
- 7) вивчення дієвості виправної та перевиховної діяльності пенітенціарних закладів;

- 8) розробка та обґрунтування шляхів удосконалення адаптації засуджених після виходу;
- 9) соціальні проблеми попередження рецидиву; вивчення вітчизняного та закордонного досвіду можливостей його застосування у нашій державі.

У джерелах, що стосуються пенітенціарної та постпенітенціарної системи зустрічається ототожнення понять «реабілітація» та «ресоціалізація».

Соціологія девіантної поведінки розглядає реабілітацію як один із підходів до виправлення осіб, які скоїли злочин. Інші підходи представлені карною моделлю, моделлю залякування та моделлю соціального захисту. Реабілітаційна модель передбачає застосування програм, спрямованих на виправлення правопорушників, яких застосовано як ізолюючі, так і неізолюючі санкції [4].

Сучасний підхід до реабілітації пов'язаний з розвитком теорії, в якій девіацію розглядають як результат соціальних проблем (бідність) або особистих проблем (психічні захворювання). Реабілітація спрямована на поліпшення соціальних станів і передбачає застосування щодо правопорушників втручання залежно від їхнього стану. Так, наприклад, реабілітаційна модель у Великобританії передбачає індивідуальне консультування, групову роботу, допомогу в розв'язанні сімейних проблем, освіти, працевлаштування, тренінгові центри та гуртожитки для осіб, які скоїли правопорушення.

Американський соціолог Дж. Меншоуніз щодо ресоціалізації засуджених зазначав, що цей процес здійснюється в умовах повної ізоляції з суворою регламентацією режиму, який передбачає радикальну зміну особистості ув'язненого шляхом зваженого контролю оточення.

У вітчизняній літературі існує диференційований підхід до визначення вищезазначених понять. Соціологічний енциклопедичний словник ресоціалізацію осіб із девіантною поведінкою визначає як процес

приспособлення девіантного індивіда до життя без гострих конфліктів[22].

У процесі ресоціалізації особистість відновлює соціальний статус, утрачені чи несформовані соціальні навички, змінює соціальні та референтні орієнтації.

Вітчизняні вчені у галузі пенітенціарної педагогіки О.Беца, В.Кривуша, Г.Радов, В.Синьов визначають ресоціалізацію як процес виправлення засудженого, формування у нього законослухняної поведінки, стимулювання становлення особи на таку життєву позицію, яка відповідає соціальним нормам, на основі відновлення, збереження та розвитку соціально–корисних рис і відносин особистості під час виконання покарання та подальшої адаптації засудженого до умов самостійного життя на волі.

Новий проект Закону України «Про постпенітенціарну систему» ресоціалізацію осіб, звільнених з місць позбавлення волі визначають як сукупність правових, соціально–економічних, організаційних та інших заходів, що їх здійснюють державні органи, громадські організації, підприємства, установи, окремі громадяни щодо захисту інтересів зазначеної категорії осіб, надання їм соціальної допомоги. [12].

У проекті закону України «Про соціальну реабілітацію осіб, які звільнені з місць позбавлення волі, і контроль за їхньою поведінкою», поданому Державним департаментом з питань виконання покарань у 2002 році, тлумачення терміну «соціальна реабілітація» є частиною терміну «соціальна ресоціалізація», запропонованого в попередньому проекті. Соціальна реабілітація осіб, які звільняються з місць позбавлення волі, – це сукупність правових, соціально–економічних, організаційних та інших заходів із захисту прав та законних інтересів зазначеної категорії громадян. Організуючи процес ресоціалізації в умовах позбавлення волі, необхідно усвідомлювати його сутність, основні закономірності та принципи здійснення. Закономірності педагогічного процесу – це об'єктивно існуючі найбільш суттєві, повторювані зв'язки між соціально–педагогічною діяльністю та її результативністю. Закономірності педагогічного процесу при

ресоціалізації знаходять своє відображення в принципах. Принципи пенітенціарної педагогіки – це керівні ідеї, що впливають із закономірностей, сутності та особливостей процесу ресоціалізації та визначають його спрямованість, а також способи діяльності суб'єкта і об'єкта процесу.

Слід зазначити, що ці принципи впливають із сутності цілей перевиховання і обумовлюються характером суспільного ладу, об'єктивністю педагогічних законів, своєрідністю та специфікою педагогічного процесу в умовах пенітенціарного закладу. Специфіка принципів обумовлена також особливостями особистості ув'язнених.

Основними закономірностями та принципами ресоціалізації засуджених є:

1. Ресоціалізація засуджених – це одна з підсистем загальнодержавного виховання, яка також залежить від характеру та рівня суспільних відносин. У період розбудови демократичної незалежної правової держави ідеї гуманізму, педагогіки співробітництва та поваги до людини закономірно висувуються на перший план. Принцип передбачає дотримання у практичній діяльності таких закономірностей, що визначають головні напрями роботи з правопорушниками, зокрема посилення цілеспрямованості процесу ресоціалізації засуджених. Це передбачає такий підхід до ресоціалізації засуджених, при якому відбувається цілеспрямований процес формування соціально-нормативної особистісної позиції на основі конкретного в кожному індивідуальному випадку проектування особистості. Об'єктивною основою оптимізму в оцінці можливостей виправлення засуджених є вчення про пластичність нервової системи і можливість перебудови динамічного стереотипу, про провідну роль соціальних факторів, самовиховання у формуванні та корекції особистості. Процес ресоціалізації має проходити в тісному зв'язку з реальним життям.

2. Ефективність виправлення засуджених закономірно залежить від якості виховної роботи та її ресурсної забезпеченості, в умовах конкретної

установи. З цієї закономірності випливає принцип наукової обґрунтованості виховних програм і технологій та створення умов для їх реалізації. Розуміється також укомплектування установ висококваліфікованими кадрами, здатними до втілення і реалізації цих програм. При цьому необхідно підкреслити значення принципу формування у середовищі засуджених позитивних міжособистісних стосунків, що прямо впливає із середовищної обумовленості виправлення особистості ув'язненого, який не самостійно обирає собі середовище. З іншої сторони ефективність процесу ресоціалізації вимагає залучення більшої кількості засуджених до прийняття рішення стосовно їхньої життєдіяльності, враховувати їхньої думки щодо нормальних умов людського співіснування. З вищезазначеним принципом тісно пов'язаний принцип дотримання законності в процесі ресоціалізації. Головною метою є усвідомлення та прийняття правових норм як регуляторів поведінки.

3. Виправлення неповнолітнього закономірно залежить від особливостей різних видів його діяльності та стосунків, які виникають в її процесі. Основою виступає положення про те, що лише діяльність ставить вихованця в активну позицію відносно навколишньої дійсності, включаючи його в різноманітні виховуючі ситуації. Особливо значущими при цьому є поєднання з трудовою діяльністю таких видів, як навчальна, громадська діяльність, спілкування, гра. Внаслідок цієї закономірності сформувалися такі принципи:

- Перевиховання здійснюється у різноманітних видах діяльності, що формує систему соціально – значущих відношень до дійсності;
- Принцип єдності соціального значення дійсності та її суб'єктивної значущості для засуджених, адже найбільш виховує така діяльність, яка повною мірою враховує його особисті інтереси, забезпечує активність та дозволяє оптимально проявляти свої здібності.

4. Ефективність ресоціалізації засуджених закономірно залежить від відповідності змісту, форм і методів виховного впливу особливостям

особистості як цілісного психологічного феномену, зокрема, ставлення засудженого до скоєного злочину і відповідного карного покарання за нього. Виправлення засудженого може бути успішним лише за тих умов, коли вдається сформувати у них почуття вини за скоєння злочину, ставлення до покарання, як до справедливої міри, а до професії соціального працівника (пенітенціарного співробітника) як до важливої, необхідної та соціально значущої.

Для досягнення позитивного результату з урахуванням вищезгаданої закономірності необхідно дотримуватися таких принципів, як індивідуальний підхід до перевиховання, поєднання вимогливості до ув'язнених з повагою до їхньої особистості, гуманним та справедливим ставленням до них.

Індивідуальний та диференційований підхід означає врахування у виховній роботі індивідуальних особливостей засуджених, а також спільних ознак засуджених для різних категорій. Диференціація підслідних та засуджених виступає не самометою, а унікальним інструментом у руках соціального працівника, який має змогу розробити та реалізувати типові програми виховної роботи з різними категоріями засуджених. Принцип комплексності розглядає особистість як цілісний психологічний феномен і означає необхідність вивчення розвитку і корекції її інтелектуальної, емоційно-вольової, ціннісно-орієнтаційної сфер, поведінки. Ці завдання реалізуються засобами розумового, морального, трудового, правового, фізичного, естетичного, валеологічного та інших напрямків виховного процесу в їх єдності та взаємообумовленості. Комплексний підхід вимагає раціонального використання форм, змісту, прийомів та методів виховання на різних етапах ресоціалізації з урахуванням динаміки особистісних змін у свідомості засуджених.

Принцип поєднання вимогливості до засуджених з повагою до особистості, гуманним та справедливим ставленням до них. Передбачає вміння ставити справедливі вимоги, при цьому створювати умови, за яких у

засуджених формується свідома готовність працювати над собою. Такі **ВИМОГИ** повинні бути цілеспрямованими і реальними, справедливими і систематичними, послідовними, законними та зрозумілими. При цьому слід пам'ятати, що занижені вимоги призводять до загнівання активу, нездорових відносин між засудженими, підриву авторитету співробітників. Вимоги вихователів повинні доповнюватися з часом вимогами колективу, групи до засудженого і засудженого до самого себе. Гуманність працівників не сумісна з грубістю і пригніченням людської гідності засудженого.

5. Ефективність виправлення засудженого об'єктивно залежить від його власної активної діяльності щодо самовиховання. Перетворення об'єкта перевиховання в активного суб'єкта передбачає застосування принципу стимулювання і педагогічного керівництва самовихованням засудженого. Його реалізація пов'язана з допомогою засудженому об'єктивно розібратися в собі, критично проаналізувати недоліки та виділити збережені позитивні риси, застосовувати прийоми впливу на себе.

6. Подолання негативних якостей особистості є закономірно пов'язані з підходом до неї з оптимістичною гіпотезою опори на позитивні риси і якості. Ураховуючи цю закономірність в пенітенціарній діяльності, необхідно послідовно реалізовувати принципи опори на позитивні якості, збережені соціальні зв'язки та відносини особистості, прогнозування, виявлення, формування і розвиток цього позитивного. [11].

Варто особливо підкреслити, що жодна з наведених закономірностей не діє сама по собі, усі закономірності і принципи становлять єдину взаємодіючу систему.

У роботі з засудженими для досягнення своєї мети соціальний працівник постійно використовує різні методи та форми впливу на їх свідомість.

Методи перевиховання – це сукупність певних способів педагогічної діяльності, спрямованої на вирішення, корекцію виховного завдання. У пенітенціарній педагогіці під методами перевиховання розуміється

сукупність способів безпосереднього або опосередкованого педагогічного впливу на розум, почуття волю та поведінку засудженого з метою формування і корекції його свідомості та досвіду поведінки [3].

Оскільки процес ресоціалізації передбачає формування моральної та правової свідомості, духовних потреб, прагнення до соціально значимої діяльності, вироблення практичних умінь та навичок, спонукання вольових зусиль, накопичення просоціального досвіду поведінки, гальмування негативних проявів, аналізувати і оцінювати результати виховних впливів, тому всі методи умовно поєднуються в 4 основні групи:

- 1) методи формування і корекції свідомості, її поглядів, переконань, світогляду – переконання, приклад, «вибух»;
- 2) методи формування і корекції досвіду – перенавчання, вправи, доручення, вимоги, контроль, довіра, громадська думка ;
- 3) методи додаткової мотивації та стимулювання поведінки – змагання, критика, покарання, заохочення,;
- 4) методи виявлення результатів перевиховання – спостереження, природній експеримент, аналіз продуктів діяльності, узагальнення незалежних характеристик, анкетування, контентаналіз. З метою вивчення результативності виховних впливів на ув'язнених використовуються методи анкетування, аналіз документації, а також спеціальні психодіагностичні методики (зокрема тестування), засновані на трьох підходах:
 - об'єктивний, що передбачає чітке вимірювання результатів виконання діагностичних завдань;
 - суб'єктивний - коли діагностика базується на аналізі інформації, яку ув'язнений повідомляє про себе;
 - проєктивний – передбачає наявність абстрактного матеріалу, який асоціюється з підсвідомими почуттями, мотивами, бажаннями [19].

Уцілому реалізація технології виправлення, зокрема у пенітенціарній системі потребує використання різноманітних методів впливу на особистість

засудженого. Доцільність і застосування тих чи інших методів вимагає значної гнучкості, творчості ініціативи та оптимізму, упевненості у здатності досягти позитивного результату. Дієвість практичної реалізації виправного процесу забезпечується мистецтвом педагогічної діяльності вихователів, ефективність визначається мірою виправлення засудженого. Основними формами педагогічної взаємодії в пенітенціарній педагогіці виступають традиційні педагогічні, але вони застосовуються за специфічних умов. Серед них: спільна діяльність, співробітництво, поради, обговорення.

Форми педагогічного впливу поділяють

- 1) За об'єктом: індивідуальні, групові, масові;
- 2) За суб'єктом: вихователь, група вихователів, соціальний працівник;
- 3) За місцем проведення: аудиторні, клубні;
- 4) За використанням переважного методу впливу: лекційні, бесіди, вправи змагання [33].

Серед спеціально – розроблених виховних форм та технологій соціальної роботи, що успішно впроваджуються в нашій країні, ефективно зарекомендували себе наступні:

- застосування психолого–педагогічного тренінгу з використанням переконання та навіювання;
- залучення засуджених до різних форм творчої діяльності гуманістичної спрямованості;
- організація кабінетів релаксації;
- цілеспрямована робота з відбору, формування та навчання активу засуджених, більш широке використання елементів самоврядування на основі залучення активу засуджених до планування, підготовки та реалізації виховних заходів, організації педагогічно доцільного дозвілля;
- взаємодія співробітників різних підрозділів і служб установи з громадськістю, зокрема, з представниками різних релігійних конфесій [15].

Щодо розвитку пенітенціарної педагогіки та соціальної роботи з колишніми засудженими ще з 90-х років XIX ст. в кримінальних кодексах окремо від покарань почали зазначатися «засоби суспільної безпеки», уперше така вказівка з'явилася в швейцарському проекті кримінальної постанови.

У літературі питання про природу і відмінності заходів суспільної безпеки та кримінального покарання є дуже дискусійним. Але з точки зору нормалізації суспільної безпеки покарання є одним із заходів соціального захисту, призначеного попереджувати правопорушення. Лише з точки зору принципу відплати, що вимагає еквівалентності злочину і покарання з **МЕТОЮ** встановлення справедливості чи вираження морального осуду **ЗЛОЧИНУ** можна провести принципову межу, що відокремлює покарання від превентивних заходів. Головними видами так званих заходів соціального захисту зазначались:

1. Виправно – трудові заклади для дітей, що здійснили суспільно-небезпечні вчинки чи просто безпритульні;
2. Особливі лікувальні заклади для душевно (психічно) - хворих злочинців;
3. Особливі заклади для знешкодження інших, крім вищезазначених категорій осіб, які знаходяться в суспільно-небезпечному стані: жебраки, бідні, сутенери, алкоголіки;
4. Заслання соціально-небезпечних елементів;
5. **Особливий** нагляд та спеціальні обмеження для соціально-небезпечних елементів.

Усі зазначені заходи належать до галузі профілактики злочину. Від них каральні відрізняється тим, що мають певний лікувальний характер, який попереджує повторний приступ хвороби. Однак кримінальний кодекс не розмежовував ці заходи. Зокрема, у ст.8 Кримінального Кодексу визначається: «Покарання та інші заходи соціального захисту». До того ж ст.46 зазначає інші заходи соціального захисту і наголошує, що ці заходи за

вираком суду або заміщують покарання, або слідує за ним [10] До них належать:

- Улаштування в заклади для розумово чи морально-дефективних;
- Примусове лікування.
- **Заборона** займати ту чи іншу посаду та займатися певною діяльністю, (на 5 років).
- **Виселення** за межі певної місцевості (на 3 роки).

Передача неповнолітнього на поруки батькам, родичам чи іншим особам за умови всебічного ознайомлення суду зі способом життя з особистістю поручителя.

Застосування заходів соціального захисту передбачалось і до осіб, які брали участь лише у підготовці злочину, але визнані судом соціально-небезпечними. Тож можемо спостерігати деяку диференціацію виправних закладів, правопорушників та заходів покарання чи соціального захисту.

Незважаючи на те, що пенітенціарні заклади і передбачають виховну функцію, - вони не можуть брати на себе завдання виховувати особистість у цілому, відповідно не можуть називатися виховними закладами. Це зумовлено тим, що їх виховний вплив спрямований лише на зміну окремих елементів особистості чи її психологічної конституції усунення відхилень у поведінці.

Таким чином, різниця між пенітенціарними та виправно-виховними закладами виходить із розуміння виховних функцій. Оскільки ВВЗ в повному сенсі мають на меті виховання з неповнолітнього правопорушника соціально-корисної особистості, застосовуючи виховні методи, пригнічуючи негативні прояви. Пенітенціарні ж заклади мають контекст виховних лише у широкому значенні, ставлячи мету ліквідації антисоціальних елементів психіки, що об'єктивуються у злочинні. При цьому застосовуються окремі виховні заходи, які не передбачають виховання особистості в цілому [34]

Таким чином, тривалим перебуванням неповнолітніх у цих закладах держава гарантувала суспільству попередження (уникнення) їх подальших

правопорушень. Головними виховними заходами для підлітків, що стали на шлях виправлення, визначались:

- Встановлення відповідального нагляду батьків, родичів, вихованців чи особливих посадових осіб, що беруть на себе обов'язки опікунів. Ст.46 передбачалася передача неповнолітнього на поруки батькам, родичам за умови всебічного ознайомлення суду з життям і особистістю опікуна;
- Влаштування його у будь-яку сім'ю на виховання, що потребує постійного і пильного контролю, відсутність якого призводить до експлуатації підлітка особами, які прийняли його на виховання,
- Влаштування у виправно-трудові заклади визначалось як головний захід попередження рецидиву.

Уже з другої половини ХХ ст. розпочалися фундаментальні дослідження, у яких обґрунтовувалася необхідність та актуальність пенітенціарної педагогіки. Науковці наголошували на тому, що об'єктивним підґрунтям та першопричиною правопорушень у місцях позбавлення волі є ізоляція особи від суспільства, яка веде до негативних наслідків, у тому числі до укріплення антисуспільних установок ув'язнених в особливому криміногенному середовищі [28].

У наукових працях досліджуються прогресивні методи індивідуально-виховного та профілактичного характеру: створення перспективних ліній щодо окремих правопорушників (З.Зайцева, О.Макаренко, В.Синьов, М. Шатрук.); питання залучення психологів та педагогів до процесу дисциплінарної практики та прийняття рішень щодо підлітків (В.Андрєєв, В.Кривуша, О.Сєверов А.Сухов, М.Шатрук); дотримання принципу невідворотності відповідальності (М.Сручков, А.Шаміс, І.Шмаров); індивідуальний підхід до розгляду кожного правопорушення (Ф.Фетюхін, Н.Хрящов, С.Яковенко).

Сучасні вчені О.Беца В.Кривуша, Г.Радов В.Синьов працюють над проблемами ресоціалізації засуджених, їх соціальної адаптації після

звільнення, розробкою сучасних ефективних методів та форм роботи для оптимізації процесу соціалізації. Значна увага приділяється вивченню зарубіжного досвіду та адаптації його до соціально-економічних умов нашої держави.

1.2. Соціальна адаптація молоді, звільнених із місць позбавлення волі як технологія соціальної роботи

Важливою складовою процесу ресоціалізації виступає соціальна адаптація.

Соціальна адаптація в даному випадку розуміється як пристосування до **НОВОГО соціального середовища не на основі утрачених цінностей, властивостей і навичок, а завдяки формуванню нових, яких із різних причин у людини до цього часу не було.** Виходячи з визначення соціальної технології як послідовності певних дій, процес соціальної адаптації зазначеної категорії клієнтів відбувається в три етапи:

1. етап орієнтації, коли здійснюється ознайомлення з незвичним соціальним середовищем;
2. оціночний етап, коли особистість диференціює компоненти власного соціального досвіду та способу життя згідно з установками та ціннісними орієнтаціями, які раніше склалися, на прийнятні і ті, що відхилятимуться з огляду на нові **можливості щодо умов, форм і способів діяльності.** Природно, позитивна диференціація здійснюватиметься лише за умов виникнення нових позитивних можливостей. Сприяння створенню **ТАКИХ** можливостей стає на цьому етапі одним з **основних завдань соціального працівника;**
3. етап сумісності, на якому **об'єкт соціальної роботи досягає** стану

адаптованості до нових умов життя.

Засобами і методами реалізації технології соціальної роботи саме ресоціалізації та адаптації є соціальна допомога, надання соціальних послуг, соціальний супровід тощо. Вибір адекватних методів втручання, конкретизація їх змісту зумовлюються індивідуальними особливостями ситуації клієнта. Але поряд із тим, що кожна ситуація індивідуальна, основні соціальні проблеми зазначеної категорії молоді багато в чому схожі [38]

1. Зміст соціальної роботи з колишніми злочинцями. Соціальна робота з неповнолітніми та молоддю, які порушили закон, складається із соціально-реабілітаційної та профілактичної роботи безпосередньо в місцях позбавлення волі (виховних чи виправних колоніях тощо), а також із роботи на волі, після звільнення (ресоціалізації та соціальної адаптації з подальшою інтеграцією в суспільство).

За напрямками, діяльність соціальних працівників включає такі види:

- *дослідницька діяльність.* У тому числі соціологічні дослідження, що мають на меті вивчення характерних проблем у сфері правопорушень та злочинності в певному регіоні, визначення першочергових проблем неповнолітніх та молоді, які перебувають у місцях позбавлення волі або звільнилися з них;
- *організаційна діяльність.* Включає планування заходів ЦСССДМ із залучення широкого кола організацій -партнерів до реалізації програм соціальної роботи з колишніми злочинцями, налагодження відповідних зв'язків із зацікавленими організаціями та структурами, організаційне забезпечення роботи консультативних пунктів при ЦСССДМ, слідчих ізоляторах, колоніях;
- *науково -методична діяльність.* Зокрема розробка методик профілактичного, просвітницького спрямування, психологічних, педагогічних, лекційно-тренінгових форм, методик для спеціалістів ЦСССДМ з питань організації роботи з неповнолітніми та молоддю, які

- перебувають у конфлікті з законом;
- рекламно-інформаційна діяльність*. Розробка та видання матеріалів із профілактики правопорушень та підвищення обізнаності клієнтів з найбільш актуальних питань майбутнього влаштування життя;
 - безпосередня соціальна робота з клієнтами*. Даний напрям дуже різноманітний за формами, змістом та методами. Тому жоден посібник не може дати вичерпних методичних рекомендацій на всі випадки, що траплятимуться. При виборі адекватних особливостей випадку методів втручання (психологічних, педагогічних тощо) соціальні працівники мають працювати з методичною літературою, користуватися доступними матеріалами, які видає ЦСССДМ [24], шукати нові розробки схожої тематики.

Загалом соціальна робота з молоддю, які порушили закон, ефективно відбувається в межах діяльності консультативних пунктів, котрі влаштовуються при ЦСССДМ, а також слідчих ізоляторах, колоніях. Така робота передбачає психодіагностику та психокорекцію стану клієнта, тестування, тренінги. Неповнолітнім, молоді, їхнім батькам надається правова та психологічна допомога у формі групових та індивідуальних консультацій.

У процесі соціальної роботи з клієнтами організуються та проводяться різноманітні заходи щодо пропаганди здорового способу життя та правових знань, соціально-прийнятної поведінки та статевого виховання, сімейного життя та навчання навичкам спілкування з представниками різних організацій загалом за широким спектром тематики, знання з якої потребують відновлення або поповнення для успішної ресоціалізації та адаптації. ЦСССДМ надають допомогу адміністраціям установ кримінально-виконавчої системи в організації дозвілля та відпочинку засуджених, проведенні культурно-масових заходів тощо. Здійснюється соціальний супровід після звільнення з місць позбавлення волі (допомога у вирішенні питань подальшої освіти у вечірніх школах чи ПТУ, працевлаштування,

вирішення житлово-побутових проблем тощо).

Технологія. Залежно від того, з ким з клієнтів (учасників) соціально-реабілітаційного процесу ведеться соціальна робота, послідовність і зміст дій можуть змінюватися.[45]

Коли ведеться *соціально-реабілітаційна робота з неповнолітніми та молоддю*, технологічний алгоритм включає:

- збір та аналіз повної інформації про молоду людину, яка звільняється (вивчення її характеристик, особової справи, медичної картки тощо);
- знайомство із сім'єю, оточенням молодої людини;
- бесіда-знайомство з молодою людиною (з'ясування індивідуально - психологічних особливостей, мотивації подальшої поведінки, характеру стосунків з батьками, міркувань щодо освіти, майбутньої роботи тощо);
- розробка індивідуальних діагностичних карт;
- складання індивідуальної програми реабілітації для успішної адаптації до життя в суспільстві, підбір методів втручання (засобів впливу на свідомість, почуття, волю);
- складання плану соціального супроводу;
- розробка та проведення тренінгів з питань соціальних цінностей, досвіду та стимулювання розвитку позитивних рис характеру, подолання особистих комплексів.

Соціально-реабілітаційна робота з батьками включає:

- знайомство з сім'єю (підготовка до зустрічі, з'ясування мотивації щодо проживання молодої людини в сім'ї, питання подальшої освіти, роботи тощо);
- допомога у створенні позитивного сімейного мікроклімату;
- складання плану соціального супроводу сім'ї;
- індивідуально-консультативна робота з батьками з подолання конфліктних ситуацій у сім'ї.

У випадках *соціально-реабілітаційної роботи з найближчим оточен-*

ням, вона починається зі знайомства з людьми, з яких воно складається (однолітки, друзі, знайомі). Спілкування спрямовується на визначення найбільш референтних (для клієнта) осіб з оточення, з'ясування їх індивідуально-психологічних особливостей, мотивації щодо допомоги клієнту, прогнозування їх подальшої поведінки, характеру стосунків, що виникатимуть. Після аналізу отриманої інформації і розробки стратегії втручання ведеться індивідуально-консультативна робота з членами оточення [41].

Важливу частину соціальної роботи на користь зазначеної категорії молоді становить *організаційна робота з державними установами та громадськими організаціями*. Вона включає:

- представництво і захист інтересів молоді людини, яка відбула покарання, в державних установах;
- налагодження порозуміння та взаємозв'язків між різними структурами;
- координацію роботи фахівців різних установ і організацій.

Особливо значущим компонентом технології соціальної роботи в інтересах неповнолітніх і молоді, що скоїли злочин, є створення спеціалізованих центрів ресоціалізації та адаптації, до структури яких повинні входити служби соціального супроводу молоді, яка повернулася з місць позбавлення волі, та кризові центри тимчасового перебування для молодих осіб цієї категорії, які потрапили у складну життєву ситуацію. У межах діяльності спеціалізованих центрів найбільш ефективно можна реалізувати:

- підтримку соціально значущих зв'язків ув'язненої молоді та загалом соціальної роботи в місцях позбавлення волі;
- проведення різних видів консультування неповнолітніх та молоді, які повернулися з місць позбавлення волі, та їхніх батьків;
- соціальну допомогу неповнолітнім та молоді, які повернулися з місць позбавлення волі, та їхнім батькам;
- соціальний супровід неповнолітніх та молоді, які звільнилися з місць

позбавлення волі.

На практиці технологія соціальної допомоги молоді, яка повернулася з місць позбавлення волі, за сукупністю складових може дещо відрізнятися від роботи з іншими категоріями клієнтів. Так, вона включає на першому (підготовчому) етапі дві фази: а) підготовка до повернення потенційного клієнта; б) процес особистого знайомства і встановлення контакту, який завершується розробкою плану соціального супроводу клієнта. Другий етап (безпосередньої реалізації втручання) власне стає етапом реалізації соціального супроводу; третій (підсумковий) – етапом припинення надання соціальної допомоги і оціночних заходів.[45]

У період адаптації осіб, які звільняються з місць позбавлення волі з метою вивчення їх індивідуальних особливостей соціальному працівнику стануть у нагоді дані психодіагностичних досліджень. Практикою доведено, що доцільними для групової роботи з засудженими у цей час є такі опитувальники: ЧХТ (методика визначення рис характеру і темпераменту), САН (методика діагностики оперативної оцінки самопочуття, активності та настрою), соціометрія, експрес-діагностика тривожності Спілбергера, тест міжособистісних відносин Т.Лірі та ін. Для індивідуального вивчення особистості засудженого оптимальними методиками є опитувальники: ММРІ (Міннесотський багатофакторний особистісний опитувальник), малюнковий тест фрустрацій Розенцвейга, кольоровий тест Люшера, опитувальники Айзенка, методика 16-факторного дослідження особистості Кеттелла, методика діагностики показників та форм агресії Басса-Дарки [25].

На сьогоднішній день все більшу увагу вчених привертає проблема ресоціалізації підлітків з кримінальною поведінкою. Це викликано як соціальними, так і психологічними факторами. Існує достатньо цікавий досвід проведення тренінгів з реабілітації неповнолітніх, які вступили у конфлікт із законом у різних виховних колоніях України.

Тренінг був спрямований на зниження кількості рецидивів неповнолітніх, які відбули покарання в місцях позбавлення волі оскільки

попередні дослідження показали, що різні соціально-психологічні відмінності між середовищем колонії (ВТК) і «вільним світом» призводять до того, що підліток іде на рецидиві злочинів, через те, що не зміг адаптуватися до своєї нової ролі – ролі вільної людини.

У процесі планування тренінгової програми необхідно виділити низку проблем, які необхідно подолати. Виходячи з жорстокого розподілу ролей в умовах «малолетки», а також з того, що у колоністів є вагомим побоювання бути чи стати менш значимим в очах референтної групи, можна передбачити, що навряд чи хто з підлітків захоче брати участь у психологічних іграх чи вправах. Це передбачення дістало підтвердження досвідом роботи психо-корекційних груп в умовах ВК вже неодноразово. Крім того, мотивація до набуття психологічних знань, навичок та вмінь у вихованців колонії низька настільки, що вони не вбачають доцільності свого перебування у групі. Це має такі причини:

1) відвідання групи розглядається як визначення свого психологічного нездоров'я, оскільки ототожнюється у колоністів з відвіданням психіатрів;

2) участь у тренінзі має передбачати неспроможність у вирішенні життєвих проблем, що вступає у протиріччя з високою думкою вихованців про свою обізнаність щодо життєвих проблем.

Творча група поставила досить складне завдання, але цікаво провела реальний соціально-психологічний тренінг, який би допоміг колоністам адаптуватися до умов життя після звільнення.

Поставлена мета передбачає такі завдання:

- сформувані у вихованців мотивацію участь у тренінгу;
- розробити методіку проведення занять, яка б стимулювала, заохочувала підлітків до саморозкриття і роботи з психологами;
- виробити підходи психологічного терапевтичного впливу в умовах жорстокого розподілу ролей (під «умовами жорстокого розподілу ролей розуміють необхідність неухильного наслідування законам і правилам неформальної ієрархії, яка склалась у даному соціокультурному

середовищі») [49].

Рішення цих завдань передбачало знання психологічних особливостей засуджених, розуміння того, що перебування у колонії накладає на психіку людей незмінний відбиток. Таким клієнтам потрібна термінова невідкладна допомога, яка дозволяє призупинити деструктивні процеси розвитку психіки до того, як вони стануть невідворотними.

Розглядаючи можливі шляхи підвищення у клієнтів мотивації до роботи в тренінговій групі ми звернулись до психологічних характеристик засуджених. У ході роботи тренінгова група виступає своєрідним мініоб'єднаннями зі своїми проблемами, законами, традиціями. Підтримка інтересу засуджених до участі здійснюється за рахунок зміни діяльності протягом кожного з занять. Рухові ігри змінюються дискусіями, арт-терапія – роботою з метафорами, інформування – вирішенням психологічних задач.

Однак найбільш важливою, на погляд авторки, для підвищеної мотивації була модель відносин, що склалась у самій тренінговій групі. Відомий Київський психолог Н. Максимова пише, що вияв соціально-дезадаптованої поведінки зумовлюється відсутністю реалізації трьох ОСНОВНИХ потреб: самоствердження, визнанні значимості іншими, а також прийняття рідними і близькими людьми.

Не маючи можливості це реалізувати клієнти відчують труднощі, самореалізації, свою неспроможність у вирішенні проблеми, що стає причиною неадекватного ставлення до соціуму, прагнення захистити себе, однак унаслідок незрілості емоційно-вольової чи психічної сфери клієнт не в змозі скористатися арсеналом психологічного захисту, що призводить до девіантної поведінки [32].

Головна задача тренера – створити психологічний клімат, у якому клієнт беручи участь у групі відчували б до себе повагу зі сторони інших навчилися поважати себе. Самоповагу в клієнтів можна сформувати в результаті залучення до таких видів діяльності, у яких вони можуть досягти успіху. У цій ситуації, максимально наближеній до життя, це може бути

розбір ситуацій, побудова гармонійних стосунків. Доцільним є застосування **ПРИНЦИПУ** індивідуалізації та прийняття клієнтів такими, якими вони є.

Враховуючи специфіку і вплив субкультури найбільш вдалими засобами, що викликали позитивні емоційні реакції групи виступали метафори, смислові пісні, повір'я. Серед психологів і криміналістів поширеним є поняття кримінально -лексичне резонерство – що розуміється, як навички філософіювання на різноманітні теми. Зокрема, особливо у **середовищі** людей, які відбувають покарання, досить престижно поговорити про життя, тому у якості основного психо -корекційного засобу є дискусійна робота з метафорами і рольові ігри. У числі основних проблем є аддитивна поведінка, що супроводжується проявами емоційної нестабільності, низьким рівнем самоконтролю, протиріччям самооцінки і рівня вимог.

Виходячи із зазначених психологічних проблем тренінг має передбачувати такі етапи:

1) зняття агресії учасників як по відношенням до тренера, один до одного; вирішення завдань, які виявляють лідерів за допомогою психометричних вправ;

2) підвищення рівня довіри;

3) основна психо-корекційної робота має бути спрямована на підвищення рівня самоконтролю, емоційно-вольової регуляції, зміну мотивації і цінностей;

4) підсумкова рефлексія, аналіз і узагальнення планів на майбутнє.

У процесі групової роботи можуть виникати труднощі, пов'язані з особистими проблемами клієнтів, тому актуальними є проведення індивідуальних консультацій спрямованих на глибинний аналіз проблем, використовуючи методики екзистенціальної терапії, гештальт-терапії, НЛП.

Висновки до першого розділу

Отже, пенітенціарна педагогіка є галуззю соціальної педагогіки, що вивчає можливості виправлення моральної деформації особистості засудженого і здійснює виховний вплив в умовах відбування покарання.

Розглянувши основні поняття, закономірності та принципи пенітенціарної педагогіки та соціальної роботи, ми з'ясували, що ці принципи впливають із закономірностей і цілей перевиховання і обумовлюються характером суспільного ладу, об'єктивністю педагогічних законів, своєрідною та специфікою педагогічного процесу в умовах пенітенціарних установ.

Пенітенціарна педагогіка не зводить принципи ресоціалізації до суми конкретних рекомендацій, а практикує сукупність керівних ідей, вимог до здійснення соціально-педагогічного впливу у процесі ресоціалізації засуджених.

Знання закономірностей та принципів педагогічного процесу в умовах позбавлення волі, а також після відбування покарання необхідні соціальними працівниками для більш глибокого проникнення в сутність виправлення засудженого, для забезпечення наукових засад управління цим процесом. Якісні знання закономірностей та принципів педагогічного процесу допомагають визначити ефективні методи та форми впливу на свідомість, почуття та поведінку ув'язнених.

Історичний огляд пенітенціарної педагогіки дає можливість прослідкувати витоки процесу ресоціалізації.

Спроби ресоціалізації злочинців із метою переорієнтації їх на позитивну співпрацю з суспільством існували давно, виступаючи в різних формах, як ми з'ясували, ще на початку зародження державності. Вагомою спробою ресоціалізації було введення покарання позбавленням волі як вираження свідомих вимог суспільного порядку. Вважалось, що покарання позбавленням волі може призвести до внутрішнього перевороту, духовного

переродження, а через молитву в камері проходить процес особистісної соціалізації, яка підтримується працею та внутрішнім аскетизмом. Розвиток пенітенціарної ідеї визначався впливом традиції християнської моралі, що були тісно пов'язані з системою суспільної опіки та допомоги, зміни законодавства з приходом нової влади. При цьому не завжди враховувався той історичний досвід, при якому через тілесні покарання ніколи не досягалися зміни поведінки окремої особистості чи ситуації, в якій вона опинилася.

Ураховуючи, що основним очікуваним результатом соціальної роботи з неповнолітніми та молоддю, які повернулися з місць позбавлення волі, має стати набуття прийнятного соціального статусу особистості, формування відчуття психологічного комфорту від ведення способу життя, сумісного ЖИТТЯ з суспільними нормами велике значення має соціальна адаптація. У даному випадку соціальна адаптація розуміється як пристосування до нового соціального середовища не на основі утрачених цінностей, властивостей і навичок, а завдяки формуванню нових. Таким чином успішна соціальна адаптація, як технологія соціальної роботи є ваговою складовою процесу ресоціалізації.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МОЛОДДЮ, ЯКА БУЛА ЗВІЛЬНЕНА З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

2.1. Соціальна робота і соціальна терапія як передумова успішної ресоціалізації колишніх засуджених

Враховуючи деструктивний вплив позбавлення волі на психіку засуджених доцільним є застосування соціальної терапії, яка є психологічною технологією соціальної роботи. Досвід і можливості соціальної терапії в процесі здійснення правосуддя досить перспективні, хоча і мають певні обмеження. Це пов'язано з тим, що місця позбавлення волі є закритими закладами, але мають звичайну структуру, до якої входять підрозділи відкритого типу, а також соціально-терапевтичні установи, що досить часто мають експериментальний характер. У діяльності цих закладів домінує психолого-терапевтичний підхід.

Німецькі дослідники приділяють значну увагу психологотерапевтичній моделі, яка пов'язана з уявленням про те, що так звані «симптоми» знаходяться у безпосередньому зв'язку з кримінальними діями, пояснюють порушення самої психіки та зачіпають центральне «Я». Порушення розвитку в ранньому дитинстві можуть виявлятися в генезисі кримінальної поведінки. У свою чергу несприятливі сімейні обставини можуть призвести до вираження слабкості «Я»-функцій, і викликана в результаті психопатія проявляється у викривленій оцінці реальності і неможливості її адекватного сприйняття. Таким чином ці концепції стають основою аналітично-орієнтованої психотерапії та соціально-терапевтичних намагань.

Однак успішною психотерапія може бути лише за умови позитивного ставлення клієнта до терапевта та його служби. У такому випадку стабільного і об'єктивного зв'язку можна буде досягти вже після кількох місяців роботи. При цьому об'єктом впливу є сам постраждалий з усіма

своїми психічними проблемами [24].

Більш широкий терапевтичний підхід характеризується перш за все спробою створити терапевтичну спільноту, коли особлива увага приділяється труднощам клієнта, що стосується відносин з навколишнім світом. Прикладом цього може слугувати неспроможність вступати у контакт, постійне відчуття розчарування на основі порушення емоційного фону. Унаслідок цього подолання труднощів відповідного спілкування один з одним стає центральним фактором моделі дій.

Для покращення соціальної терапії доцільним є створення **ВІДПОВІДНОГО** соціального середовища, яке сприятиме посиленню різних комунікацій, вираженню почуттів та концепції соціального навчання. Вона спрямована на допомогу засудженим виробити власну концепцію одужання, що означає руйнування кримінальної структури, створення у всіх членів групи позитивної установки на стосунки з особами, які відбувають покарання. Соціально-педагогічний підхід у соціальній терапії орієнтується на вирішення проблем клієнта. Цей підхід визначає форми і методи роботи з клієнтом, що опосередковуються його способом життя та повсякденністю. У конкретній ситуації це означає, що терапія здійснюється безперервно у зв'язку з чим багато дослідників намагаються зробити повсякденність закладу закритого типу більш результативною, але також не забувають про повсякденність за стінами закладу, оскільки це відповідає майбутнім інтересам засудженого.

Отже, перспективним є співробітництво, кооперація різних спеціалістів з метою оволодіння повсякденною ситуацією.

Соціальна терапія відкриває можливість для зміни робочої ситуації в місцях позбавлення волі для того, щоб максимально наблизити пропозицію роботи до інтересів засуджених. При цьому праця розглядається як навчальна ситуація для клієнтів, орієнтуючи їх на майбутнє. Значну увагу в соціальній терапії приділяють організації вільного часу засуджених, створюючи можливість для пробудження в них власної ініціативи,

знайомства їх з реальністю дозволя за межами пенітенціарного закладу, з подальшим обговоренням цього у групі.

Особливо важливим є завдання розвитку у в'язнів особистої відповідальності, перш за все навичок самообслуговування, установлення контактів, звички виконувати обов'язків, ведення розрахунків. З цією метою здійснюється розподіл ролей в межах створених груп.

З досвіду здійснення соціальної терапії в пенітенціарній системі відомо, що у Данії та Нідерландах самообслуговування широко впроваджується. Групи складаються з 10 -12 чоловік, ведуть облік спільної каси для необхідних купівель, готують їжу, перуть, прибирають приміщення. У результаті можемо зазначити, що самообслуговування є вагомою основою розвитку особистої відповідальності засуджених.

Таким чином, «терапевтизація» усієї діяльності пенітенціарного закладу має на увазі терапевтичне проникнення в усі сфери функціонування установи з метою створення природних форм спілкування в максимально наближених до звичайних життєвих ситуацій. Відбувається розвиток ідей відносної відкритості закладу виконання покарання і включення зовнішнього світу в його оздоровлення. У зв'язку з цим передбачаються такі заходи:

- імпорт спеціалістів та можливих послуг: запрошення спеціалістів, які безпосередньо не працюють у правовій системі, наприклад, для консультацій з правових питань, проблем соціального страхування, регулювання страхових питань. Подібні заходи мають перевагу в тому, що засуджені зустрічаються не лише з представниками юстиції, але і звичайними громадськими особами, з якими мають можливість спілкуватись як звичайні громадяни. Ця модель повинна також сприяти розвитку самообслуговування, коли розташовані неподалік магазини надають свої товари, банківські службовці та бібліотекарі пропонують свої послуги;
- проведення суспільних заходів, на яких можуть бути присутніми як представники громадськості, інші громадяни, так і засуджені;

- організація для засуджених досвіду соціалізації поза закладами позбавлення волі (можливість вільно виходити і повертатись);
- залучення до процесу осіб, які мають значення для успішного оздоровлення клієнтів [17].

Усі ці заходи передбачають встановлення і розвиток соціально-корисних зв'язків засуджених із зовнішнім світом. При цьому завданням соціального працівника є встановлення позитивних установок у в'язнів та посередництво посередником при встановленні соціально-корисних зв'язків. Слід зазначити, що такі форми роботи вже активно впроваджуються за кордоном. Однак при проведенні соціальної терапії у місцях позбавлення волі соціальні працівники стикаються з багатьма вагомими проблемами. Перш за все її ускладнюють обмеження зі сторони наказів, законів, постанов, оскільки виникають труднощі у встановленні послідовної діяльності за участю органів контролю.

На сьогодні повноваженням органів охорони та безпеки віддається перевага порівнянно з соціальним лікуванням клієнтів. Складність соціальної терапії полягає також у відмінностях світогляду засуджених і співробітників, оскільки персонал постійно відкриває у в'язнів проблеми, які ті не бачать чи не бажають бачити. Проте необхідно враховувати, що існує загроза «дисциплінарного переродження» співробітників закладу, яке проявляється у формалізованому спілкуванні, упередженні, висуванні вимог, зростанні недовіри до засуджених, обмеження допомоги при спробі клієнта самоствердитися. До того ж залишається невирішеною проблема конфліктів між працівниками закладу, особливо між співробітниками і спеціалістами спільних служб охорони.

Так, професіоналізація співробітників закладу, як того вимагали спеціалісти (педагоги, психологи, соціальні працівники) не призвели до очікуваної демократизації відносин, а навпаки, до більшої ієрархії, унаслідок чого виключається можливість участі персоналу в прийнятті важливих рішень. З іншої сторони, виникли спроби осмисленої кооперації

співробітників між собою, що виявляється у створенні терапевтичних груп, які складаються з різних спеціалістів, розробки програм соціального лікування клієнтів. У результаті такої організації праці вдалося знизити число конфліктів між співробітниками [8].

Проблемним аспектом соціальної терапії визнається визначення її ефективності. Проте перші дослідження результатів термінів виправлення засуджених, які вийшли з місць позбавлення волі, де активно здійснювалася соціальна терапія, підтвердили ефективність діяльності соціального працівника. Таким чином, урахувавши вищесказані проблеми, соціальний працівник, прагнучи перетворити заклад позбавлення волі в своєрідну терапевтичну установу, має бути готовим до усунення бар'єрів по всій лінії: зі сторони інституту, представленого адміністрацією та службою охорони; суддів та правоохоронних органів, які відхиляють пропозиції щодо структурних змін, прохання щодо скорочення терміну ув'язнення; засуджених, які бачать у ньому бажаного допомогти і представника закладу.

Саме тому цей рольовий конфлікт повинен бути вирішений соціальним працівником особисто, відпрацьовуючи і вербалізуючи його разом із адміністрацією та засудженими.

2.2. Технологія соціальної підтримки та досвід встановлення соціально-корисних зв'язків колишніх засуджених

Оскільки основною зв'язуючою ланкою між засудженим і зовнішнім світом є його соціальні зв'язки, то з метою оптимізації процесу відбування покарання, соціальна робота спрямована на розвиток і закріплення саме соціально-корисних зв'язків. Соціальні зв'язки умовно можна розділити на: соціально-корисні, соціально-нейтральні, соціально-негативні.

При цьому слід зазначити, що в різних умовах залежно від ступеня зміни обстановки, а також самої особистості засудженого, характер і зміст

одних і тих же зв'язків може зазнавати значних змін. Тож соціально-корисні зв'язки – це такі зв'язки, які відповідають таким критеріям: засуджений прагне до їх збереження і розвитку, зацікавлений в їх стійкості та стабільності, у той же час ці зв'язки сприяють такій зміні в особистості і поведінці, які наближають до соціально-бажаних стандартів. Таким чином, соціально-корисні зв'язки мають такі суттєві особливості:

- засуджений є суб'єктом активної взаємодії з об'єктом соціально-корисних зв'язків;
- їх цінність з точки зору засудженого є дуже високою;
- вони позитивно впливають на самого суб'єкта. Об'єктом соціально-корисних зв'язків засуджених може бути не лише члени його сім'ї, родичі та близькі, але і представники колишнього трудового чи навчального колективу, громадських організацій, органів влади і самоврядування. Проте сім'я та родичі відіграють провідну роль у структурі соціально-корисних зв'язків і становлять більше 70% всієї сукупності.

Слід зазначити, що підтримка соціально-корисних зв'язків є досить важливою для засуджених, оскільки:

- В умовах, коли засуджені позбавлені доступу до багатьох значимих для них цінностей, об'єкт зв'язків, також сприймається ними як вагома цінність, здатний витіснити з їх свідомості відсутні цінності, зайняти їхнє місце і стати життєвою метою. При цьому відбувається не лише згладжування психотравмуючої ситуації, позбавлення людини від апатії та агресивних проявів, але і пропонується соціально-позитивна логіка та модель поведінки;
- відчуваючи відповідальність не лише за себе, але і за об'єкт соціально-корисних зв'язків, його майбутнє і долю, засуджений стає більш обережним у виборі форм поведінки, а між ним та його злочинним минулим потенційно злочинним майбутнім виникає стійкий «захисний екран». Таким чином зростає рівень розвитку навичок соціального

- контролю суб'єкта;
- підтримка соціально-корисних зв'язків відкриває перед засудженим певні перспективи зміни свого життя;
 - у зв'язку з появою соціально-значущої мети (створити чи відновити сім'ю, улаштуватися після звільнення на цікаву роботу, стати членом релігійної общини і т.д.) знижується рівень фізичного та психологічного напруження;
 - як правило, при підтримці соціально-корисних зв'язків зберігається або підвищується соціальний статус особистості. Здебільшого матеріальна підтримка, яка надається сім'єю або іншим об'єктом зв'язків, з однієї сторони, робить засудженого більш незалежним від інших видів матеріальної підтримки, що можуть носити кримінальний та субкримінальний характер, а з іншої сторони – надає йому **МОЖЛИВІСТЬ** у випадку скоєння дії, яка за «тюремними законами» вимагає покарання, відкупитися від джерела небезпеки.

Спостереження показують, що серед осіб, позбавлених соціально - корисних зв'язків, найбільш високим є процент тих, хто не має сім'ї, і тих, **ХТО** відноситься до категорії «відчужених» у тюремному світі. Відповідно до соціологічних досліджень утрата свободи гостро переживалася 80% засуджених, на другому місці за гостротою переживання виявився відрив від сім'ї та родичів – 53%, серед осіб середнього віку цей показник був ще **ВИЩИМ** – 70%, а серед осіб, що мають середню та вищу освіту – 95%. Ті, хто **були** засуджені до позбавлення волі повторно, переживали труднощі, пов'язані з утратою свободи та відривом від сім'ї, (майже з однаковою гостротою) відповідно 53 % і 51,4%. Гуманізація кримінально-виконавчого **законодавства** в 90-х роках призвела до збільшення розриву між цими показниками, оскільки можливості підтримки засудженим соціально-корисних зв'язків суттєво розширились, однак проблема розширення сім'ї, дружніх зв'язків, контактів з колегами при відбуванні покарання, пов'язаного з позбавленням волі, досі залишається актуальною[50]

Враховуючи вищезазначене, виділяють такі завдання соціального працівника, який виступає посередником при встановленні, розвитку і збереженні соціально-корисних зв'язків колишніх засуджених:

- оцінка корисності зв'язків і у залежності від отриманої оцінки застосування заходів для їх блокування, зміни чи розвитку;
- визначення внутрішніх соціальних та моральних переконань засудженого з метою підвищення рівня зв'язків;
- розкриття перед засудженим перспективи підтримки зв'язку з даним об'єктом попередження його від необґрунтованих ілюзій і помилок стосовно соціальних перспектив цього ж зв'язку;
- надання соціально-психологічного захисту засудженому при руйнуванні соціально-корисних зв'язків шляхом заміщення цінностей, знаходження іншого об'єкту зв'язку чи вступу у контакт із попереднім об'єктом з метою зміни його поведінки;
- надання допомоги у розвитку навиків самоконтролю;
- допомога в усуненні перешкод до встановлення і підтримки соціально-корисних зв'язків.

Таким чином для встановлення і розвитку соціально-корисних зв'язків засудженого соціальний працівник може використовувати наступну технологію:

- 1) пошук рідних чи інших осіб шляхом подання замовлення в паспортний стіл органів внутрішніх справ за місцем останньої реєстрації (прописка), де у запиті вказують повні анкетні дані про тих, хто знаходиться у розшуку, а також місця, куди б вони могли поїхати чи вибути;
- 2) інтерв'ювання рідних, які прибули на побачення з метою отримання додаткової інформації про засудженого у випадку, якщо у нього виникають соціально-психологічні проблеми, а також для підвищення ефективності соціальної роботи з ним. З'ясуванню підлягає широке коло питань: цінності, проблеми та інтереси засудженого,

найбільш яскраві події в його житті, найбільш авторитетні для нього особи та джерела інформації, його реакцію на різні види впливу, статус до якого він прагне, ситуації, в яких він використовує допомогу сторонніх осіб, ситуації чи події, яких він боїться, прагне уникнути; події, які приносять йому задоволення, радість чи страждання;

- 3) **активізація** зв'язку засудженого з його малолітніми дітьми, братами чи сестрами, шляхом установа переписки з **працівниками** дитячих закладів чи родичами, на вихованні яких вони перебувають, або встановлення контакти з органами опіки та піклування, службою у справах неповнолітніх, попросити їх відвідати сім'ю;
- 4) сюрпризи для засудженого доречні у випадку, коли соціальний працівник знає про день народження родича чи близької йому людини, і допоможе дістати вітальну листівку та надіслати адресату невеликий подарунок;
- 5) відновлення соціально-корисних зв'язків засудженого з об'єктом краще напередодні дня його народження чи свята. До листа адресату доцільно також вкласти фотокартку засудженого. Якщо адресат не відповідає, слід відвідати його особисто **чи** попросити соціального працівника або представника місцевої адміністрації. Необхідно враховувати і те, що об'єкт соціально -**КОРИСНИХ** зв'язків може ухилятися чи не виявляти активності в підтримці зв'язку з різних причин: образа на засудженого, байдужість до його долі, необов'язковість, обмеженість у фінансових засобах. При цьому необхідно виявити дійсні причини, проаналізувати їх і довести об'єкту зв'язку моральну чи соціальну нестійкість та помилковість його позиції (важливо враховувати, що деякі зв'язки не можуть визивати позитивних наслідків, тому слід оберегати засудженого від них, адже об'єкт соціальних зв'язків може виявитися «соціальним вампіром» – людиною, яка розглядає засудженого виключно як засіб досягнення своїх цілей);

- 6) подолання перепон при наданні засудженому права на побачення, отриманні передачі чи телефонної розмови. Якщо перешкодою є небажання слідчого, прокурора чи суду необхідною є вимога письмово мотивувати пояснення та подати його верховному представнику влади. На випадок подібної ситуації, якщо соціальний працівник має соціальну карту на клієнта, у якій відображені проблеми, рішення яких залежить від можливості надання засудженому позачергового побачення, шанси досягти успіху досить високі. При цьому соціальний працівник має будувати свою роботу таким чином, щоб кінцеві рішення на основі його рекомендацій приймав начальник закладу чи його заступник з виховної роботи, тобто компетентна особа, а не «молодий оперативник чи його старший асистент»;
- 7) встановлення і покращення відносин з сім'ями засуджених, відвідання їх соціальним працівником, проведення інструктажу про існуючі проблеми клієнта;
- 8) наявність списків та адрес ЗМІ, служб знайомств, які надають безкоштовні послуги при публікації об'яв;
- 9) ведення екрану динаміки соціально-корисних зв'язків, у якому вказується список засуджених, чії зв'язки вимагають активізації; показники (кількість побачень, посилок, листів, їх якісні характеристики) на момент початку соціальної роботи з клієнтом; показники його соціального благополуччя (включаючи кількість заохочень і покарань). Зміна показників соціально-корисних зв'язків відбувається в результаті проведення соціальної роботи [11].

Зауважимо, що технологія соціальної ропідтримки та встановлення та закріплення соціально-корисних зв'язків позитивно впливає на різні аспекти поведінки людини, включаючи дисципліну і виробничі показники.

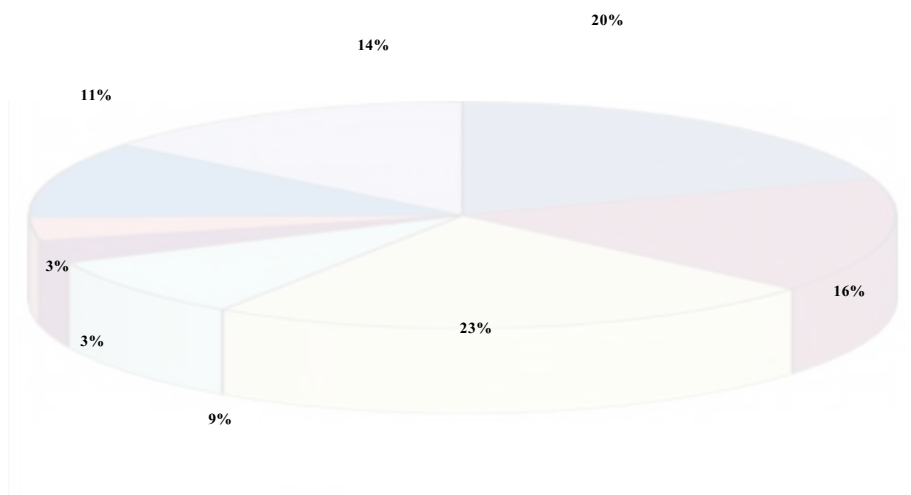
2.3. Результати емпіричного дослідження та рекомендації щодо соціального супроводу молоді, яка звільнилась з місць позбавлення волі

Враховуючи те, що профілактика злочинності як одне зі стратегічних завдань соціальної роботи, значною мірою залежить від профілактики рецидиву, важливим при цьому є створення умов для ресоціалізації осіб, які відбувають покарання і повернулися з місць позбавлення волі.

Оскільки переважно молодь складає більшу частину звільнених з місць позбавлення волі і найчастіше опиняється в скрутній життєвій ситуації, ефективно реалізувати завдання ЦСССДМ досить складно. Адже проблеми молоді викликані такими чинниками юридичного та матеріального характеру: відсутність власного житла, майна, достатньої освіти, конкурентоспроможності на ринку праці, досвіду спілкування та відстоювання власних інтересів у багатьох інстанціях, недоліки соціально-корисних зв'язків.

Соціально-психологічні чинники зумовлені відсутністю достатнього ЖИТТЄВОГО досвіду, сформованих соціально-психологічних інтересів, усталених навичок дотримання загальноприйнятих норм поведінки, які полегшують адаптацію до життя на волі [1].

За даними міського ЦСССДМ м. Світловодськ, що були базою для проведення емпіричного дослідження життєві плани колишніх засуджених виглядають так, як показано в діаграмі

Ці дані отримані в ході аналізу звітної та облікової документації (УСЬОГО 45 осіб). Респондентам було запропоновано відповісти на такі запитання:

1. Чи плануєте Ви в майбутньому продовжити навчання, влаштуватися на роботу (потрібне підкреслити)?
2. Чи приваблює Вас можливість працевлаштуватись у сфері торгівлі?
3. Чи припускаєте Ви можливість незаконної діяльності як способу заробітку?
4. У випадку можливого працевлаштування Ви надасте перевагу:
 - а) роботі за спеціальності;
 - б) будь-якій іншій роботі;
 - в) тільки високооплачуваній;
 - г) житимете на допомогу для безробітних;
 - д) взагалі ні де не буду працювати.

Для того, щоб розібратись у можливості реалізації соціальної допомоги

щодо колишніх засуджених, ми проаналізували механізм здійснення соціального супроводу таких клієнтів, що починається з первинного оцінювання:

- соціально-демографічна характеристика клієнта: прізвище, ім'я, по батькові, вік, стать, сімейний стан, національність, рідна мова, релігійність, конфесійна приналежність, домашня адреса, з ким мешкає, освіта, професія, рід занять до позбавлення волі та на момент його звертання (де і ким працював/працює, безробітний, студент), інвалідність, група (за соматичним/психічним захворюванням з дитинства, за віком), дата звертання до служби/соціального працівника;
- основні проблеми клієнта та причини його звертання: точно сформулювати, з яких питань звернувся клієнт, що змусило його прийти, а саме юридичні чинники (направлення органів внутрішніх справ, інспекції з виконання покарань тощо) або власне бажання. В останньому випадку з'ясувати, що було причиною звертання (що саме спонукало, вплинуло на це рішення). З'ясувати, чого він очікує від соціального працівника/служби, до якого/ якої звернувся, та чого сподівається досягти. При цьому бажано розмовляти доступно для клієнта мовою. Якщо інформація отримана не від клієнта, зазначити, хто її надав;
- опис клієнта (його зовнішність та поведінку) і вражень спеціаліста від НЬОГО;
- відомості про різні аспекти життя клієнта: кримінально-правовий та кримінальний (склад злочину, стаття, строк ув'язнення, способи скоєння злочину, участь (роль) у злочинній групі, мотиви скоєння злочину, початок злочинної діяльності, напрям суспільно небезпечних посягань, ціннісні орієнтації), поведінкові орієнтації у період перебування у місцях позбавлення волі, рівень адаптації, житлові умови, професійний та фінансовий стан, сімейна, соціальна ситуація

і підтримка, причетність значущих для клієнта людей до проблеми та їх залучення до її розв'язання, фізичний стан, стиль життя, інтереси та уподобання;

- формулювання проблеми разом із клієнтом;
- соціальні чинники, що могли спричинити девіантну поведінку клієнта, а також соціальні обставини його життя після звільнення [48].

Для збору інформації на фазі первинного оцінювання нами використовуються різні методи збору інформації:

- 1) інтерв'ю (опитування) клієнта, його родичів, посадових осіб, які мали справу з клієнтом;
- 2) спостереження за особливостями поведінки звільненої молоді із місць позбавлення волі, стосунками в родині, колективі тощо;
- 3) аналіз документів (постанови суду, особової справи, історії хвороби та ін.).

Зібрану інформацію соціальний працівник описує у відповідному розділі індивідуальної програми соціальної реабілітації (в соціальній роботі такі програми називають «план догляду»).

Структура *програми соціального супроводу клієнта*

1. Мета та завдання програми.
2. Соціально-демографічні характеристики клієнта.
3. Основна проблема клієнта та причини його звертання.
4. Опис клієнта.
5. Відомості про різні аспекти життя клієнта.
6. Контракт.
7. Хід виконання програми.
8. Оцінювання виконання програми.
9. Інше.

При складанні індивідуальної програми соціальної реабілітації соціальний працівник повинен визначити види допомоги, якої можуть

потребувати в процесі соціальної реабілітації особи, звільнені з місць позбавлення волі:

- консультативно-інформаційна;
- правова;
- психологічна, в т. ч. психотерапевтична, психолого-педагогічна;
- медична, в т.ч. психіатрична, наркологічна;
- матеріальна.

Оскільки процес ресоціалізації є комплексним та довготривалим, то потрібно враховувати, що для його ефективності корекційно-профілактичну роботу необхідно здійснювати ще час перебування у виправному закладі.

Перший етап, перша фаза - підготовка до повернення потенційного клієнта

На відміну від інших категорій клієнтів, етап знайомства й аналізу ситуації може починатися заочно, ще до встановлення особистих контактів. Тобто робота починається ще до звільнення молодого людини, з ініціативи соціального працівника, а не внаслідок звернення клієнта. Доцільність цього зумовлена не лише тим, що клієнти цієї категорії можуть не мати бажання контактувати із соціальною службою, а ще й тим, що перші дні після повернення часто виявляються критичними для клієнта, такими, що значною мірою визначають подальше життя. Адже, велика частина клієнтів цієї категорії є вихідцями з асоціальних родин або вихованцями інтернатів, і саме в перші дні після повернення в місця попереднього проживання підпадають під негативний вплив обставин і оточення.

Соціальний працівник має бути готовим до цього заздалегідь, тому що втрата часу на організацію допомоги уже після повернення клієнта може вкрай негативно позначитися на його подальшому житті. Якщо попередня підготовка до роботи з клієнтом на час повернення не проведена, можливі такі варіанти розвитку подій.

1. Повернення клієнта до асоціальної родини стає приводом до групового тривалого зловживання алкоголем. Після цих "свят" з'ясовується,

що ні документів, ні грошей на їх оформлення, одягу і харчування у клієнта і в родині немає. Коли клієнт звертається до ЦСССДМ по допомогу (або це відбувається з ініціативи інших), організація роботи вимагає витрат часу. Протягом цього часу клієнт пасивно очікує допомоги, не будучи зайнятий корисними справами, що провокує пошук засобів і способів проведення дозвілля. Іноді він одразу намагається вирішити фінансові проблеми самостійно, але, не маючи документів і підтримки у працевлаштуванні, найчастіше вдається до рецидиву кримінальних вчинків.

2. Повернення клієнта, у минулому - вихованця інтернату, до родини опікунів ускладнює їх матеріальне становище. Опікуни, як правило – люди літні (бабусі, дідусі), живуть на пенсію, часто не мають достатнього соціального статусу, впливових зв'язків і знайомств, щоб допомогти колишньому засудженому. До того ж не дуже освічені, слабо орієнтуються в законодавстві, не знають, куди звернутися по допомогу, якої і самі інколи потребують. За час, поки соціальний працівник організує допомогу, сценарій ЖИТТЯ

молодої людини, у якої інколи немає навіть пристойного одягу (зі старого за час ув'язнення вона виросла) розвивається за попереднім варіантом.

3. Найбільш сприятливий випадок, коли клієнт повертається в нормально соціалізовану рідну родину, де батьки беруть на себе функції допомоги щодо ресоціалізації та адаптації колишнього засудженого. Але вирішуючи матеріальні проблеми, батьки далеко не завжди мають достатню психолого-педагогічну підготовку, щоб забезпечити дитину від негативних наслідків вимушеної незайнятості, яка триватиме певний час, до вирішення проблем продовження навчання, працевлаштування тощо. Запобігти цьому може своєчасне підключення фахівців ЦСССДМ до соціально-педагогічного процесу, але і в цьому разі його потрібно організувати заздалегідь.

Природно, наведені варіанти розвитку подій після повернення з місць позбавлення волі не вичерпують усі можливі випадки, - життя набагато різноманітніше будь-яких схем, але принциповим положенням соціальної

ДОПОМОГИ цій категорії клієнтів на першому етапі стає необхідність попередньої підготовки до повернення потенційного клієнта.

Отже оптимальна послідовність дій соціального працівника, який опікуватиме клієнта, передбачає заочне вивчення ситуації, до початку особистого знайомства. Цьому сприяє чинний порядок співпраці ЦСССДМ і підрозділів Держдепартаменту виконання покарань, яким передбачено, що за місяць до звільнення у ЦСССДМ за місцем попередньої прописки молоді людини, яка звільнюється, надається інформація з місця позбавлення волі, де майбутній клієнт відбуває покарання. На підставі цієї інформації соціальний працівник може починати підготовчу роботу.

На цьому етапі виникає потреба вивчити родину, куди повертається молода людина. Якщо це родина нормальна, члени якої здебільшого ведуть соціально прийнятний спосіб життя, соціальний працівник може вдатися до таких дій:

- **ОЗНАЙОМИТИ** членів сім'ї із законодавчою базою стосовно можливостей допомоги у вирішенні першочергових проблем з боку державних установ і організацій;
- у разі потреби, організувати попередні заходи щодо оперативного забезпечення документальної легалізації статусу клієнта, надання матеріальної допомоги;
- **ВИВЧИТИ** можливості зайнятості клієнта (продовження навчання, працевлаштування тощо);
- вивчити позасімейне соціальне оточення, що існувало до ув'язнення клієнта, у разі потреби вжити соціально-педагогічних заходів до членів оточення, в разі доцільності - надати їм соціальну допомогу;
- за наявності негативного соціального оточення, імовірності його впливу на майбутнього клієнта, організувати співпрацю з правоохоронними органами з метою належної профілактики рецидиву;
- надіслати листа в установу, де відбуває покарання клієнт, для

інформування його щодо можливостей співпраці, яка пропонується після повернення.

Якщо клієнта очікує асоціальна сім'я, варто починати роботу з організації соціальної допомоги родині. З практики відомо, що така позитивна подія, як повернення дитини з місць позбавлення волі, інколи може стати стимулом для зміни стилю родинного життя загалом. Якщо в цій родині хоча б один з членів не страждає хронічною алкогольною або наркотичною залежністю, має позитивні життєві орієнтації, існує ймовірність доцільності допомоги. Якщо ця родина не є асоціальною, а може бути визначена лише як неблагополучна, ймовірність ефективності допомоги значно підвищується. Тоді до вище перелічених дій із вивчення родини у зв'язку з проблемами клієнта додається перша за послідовністю – вивчення ситуації в родині, члени якої можуть стати клієнтами соціальної допомоги.

Особливо складна ситуація виникає у колишніх вихованців інтернатів, які не мають родин і житла. Вони можуть звертатися по допомогу до інтернатної установи, де перебували до ув'язнення, тому соціальному працівникові доцільно установити контакти з адміністрацією інтернату, яка може вчасно поінформувати про такі звернення. Адже для цієї категорії клієнтів необхідно завчасно шукати місце проживання (гуртожитки, кризові центри для певних категорій молоді, притулки громадських та релігійних організацій). Досвід останніх років доводить ефективність притулків традиційних релігійних конфесій, де молоді можуть запропонувати житло, харчування, зайнятість, моральну підтримку. Подібний варіант поселення клієнта можна застосувати й у тому випадку, коли він змушений повертатися в асоціальну родину, яка не має перспектив позитивної зміни.

Загалом підсумком роботи ЦСССДМ на етапі підготовки до повернення клієнта з місць позбавлення волі має бути розуміння того:

- де буде жити клієнт;
- як будуть вирішені термінові соціально-економічні потреби (одяг, харчування, гроші на необхідні першочергові витрати, зокрема,

оформлення документів тощо);

- яка перспектива зайнятості (навчання, роботи тощо) існує в місці повернення, що потрібно для її реалізації;
- наскільки найближче соціальне оточення (родина, друзі тощо) сприятимуть адаптації і ресоціалізації клієнта, яких заходів потрібно вжити, щоб сприяти цьому процесу.

Перший етап, друга фаза - особисте знайомство з клієнтом і встановлення контакту

Зв'язок з правоохоронними органами дозволяє вчасно довідатися про повернення молодої людини з місць позбавлення волі, і, якщо вона сама не звертається по допомогу, відвідати її за місцем проживання. Доцільно поінформувати клієнта про сутність допомоги, яку можна одержати в ЦСССДМ, поцікавитися його власним баченням перспективи.

Варто особливо звернути увагу на те, щоб уже при першому контакті обіцянки соціального працівника бути реалістичними. Але при цьому вони не можуть бути песимістичними (мовляв, ніхто тобі не допоможе, нікому ти не потрібен). Потенційний клієнт повинний зрозуміти, що позитивний вихід можливий, але для його досягнення необхідно докласти чимало власних зусиль.

Цьому особливо сприяє залучення до співбесід людей, що пройшли у своєму житті колонії і в'язниці, але знайшли в собі сили повернутися до нормального життя (їхні громадські організації функціонують у ряді міст і районів). Представник такої організації є ефективним джерелом впливу на клієнта, і хоча не може підмінювати функції соціального працівника, але в змозі охарактеризувати потенційному клієнту працівника як партнера, а головне, - показати власний приклад позитивного виходу із ситуації. Як правило, якщо перший контакт виявився вдалим, клієнт надалі не заперечує співробітництва [36].

Стосовно першого питання слід зауважити, що одержати відмову від допомоги нескладно, для цього вистачає першої бесіди, якщо вона побу-

дована невдало, формально, відбулася в несприятливих умовах, клієнт налаштований недоброчливо, має поганий настрій тощо. Натомість домогтися згоди на співпрацю незрівнянно важче, можливо знадобиться кілька зустрічей, застосування різних методів психолого-педагогічного арсеналу, копітка роз'яснювальна робота.

Стосовно другого питання можна прийняти ту точку зору, що тим родинам, де власний потенціал уможливує ефективні дії щодо ресоціалізації клієнта, соціальний супровід, принаймні у повному обсязі, справді не потрібен. Але з практики відомо, що й цим батькам можуть бути корисні разові поради й консультації з окремих питань. Крім того, далеко не завжди молода людина з досвідом ув'язнення розкриває батькам власні думки й наміри. Інколи вона може більше сказати сторонній людині, якщо відчуватиме певну довіру. Тому вважається корисним, коли соціальний працівник періодично влаштовує "випадкові" зустрічі з клієнтом у невимушених обставинах (на вулиці, дискотеці тощо) і в такий спосіб намагається з'ясувати дійсні події його життя, наявні турботи і труднощі.

Одним з важливих підсумків роботи другої фази (особистого знайомства) першого етапу стає розроблений план соціального супроводу. Цей план повинен включати такі напрями роботи:

- психодіагностика та психокорекція стану клієнта;
- правова допомога у формі групових та індивідуальних консультацій;
- медична допомога (у зв'язку з проблемами здоров'я значної частини колишніх ув'язнених, особливо щодо захворювань на туберкульоз, інфекції, що передаються статевим шляхом, ВІЛ /СНІД);
- заходи щодо пропаганди здорового способу життя (безпечний секс, відмова від алкоголю, куріння тощо);
- робота з родиною;
- робота з позасімейним соціальним оточенням;

- робота з влаштування навчання, працевлаштування, змістовного дозвілля.

Другий етап - реалізація соціального супроводу клієнта

Процес соціального супроводу стандартизований тим, що соціальний працівник виступає в ролі соціального менеджера, який виконує ряд типових функцій, зокрема:

1. Оцінююча - визначення конкретних потреб клієнтів і наявних ресурсів.
2. Допоміжна - забезпечення послуг клієнтам, що не здатні самостійно вирішувати свої проблеми.
3. Організаційна - ініціювання зусиль різних установ і фахівців з метою задоволення потреб клієнтів і забезпечення якості послуг.
4. Освітньо-виховна - забезпечення клієнта необхідними знаннями і навичками.
5. Консультативна - надання клієнтам інформації про наявні ресурси і допомогу інших фахівців щодо вибору найбільш ефективного методу допомоги.
6. Посередницька - спрямування клієнтів у відповідні установи і до конкретних фахівців.
7. Координаційна - об'єднання і розподіл зусиль щодо допомоги з боку різних установ і фахівців.
8. Адвокатська - захист прав та інтересів клієнта.
9. Адміністративна - планування, облік і контроль заходів із надання допомоги клієнтам та оцінки її ефективності.
10. Аналітична - збір і аналіз інформації, необхідної для прийняття рішень.

Третій етап - припинення надання соціальної допомоги

На підставі аналізу результатів соціального супроводу робиться висновок про його припинення або доцільність продовження ще на певний термін.

Припинення може бути здійснено як у разі досягнення очікуваних

результатів, так і в разі невиконання умов угоди з боку клієнта.

Часові межі надання послуг. Якщо започатковується робота ще під час перебування клієнтів у місцях позбавлення волі, то після звільнення найбільш гостру потребу в соціальній допомозі клієнти відчувають протягом перших трьох місяців перебування на волі. Загалом протягом шести місяців, як правило, можна вирішити основні соціальні проблеми цієї категорії клієнтів.

Оцінка ефективності послуг. Критерії оцінки розрізняють в залежності від місця реалізації соціальної роботи з неповнолітніми і молоддю. Коли соціальна робота ведеться в місцях позбавлення волі, до основних показників оцінки можна включити:

- кількість неповнолітніх та молоді, охоплених соціальною роботою у виховних колоніях, інших установах;
- кількість і види соціально-психологічної допомоги, послуг, що реалізуються;
- результати соціально-психологічного тестування ув'язнених;
- результати роботи із сприяння підтримці соціально-значущих зв'язків (кількість і різноманітність соціально-значущих контактів, листування, зустрічі, заходи тощо).

Коли соціальна робота відбувається на волі, до основних показників оцінки можна включити:

- для оцінки ефективності консультування (соціального, юридичного, психологічного тощо) - кількість наданих послуг; кількість клієнтів, які ними скористалися;
- Для оцінки ефективності соціальної допомоги - кількість звертань за категоріями клієнтів; різноманітність видів соціальних проблем, що вирішуються; видів наданої соціальної допомоги; результати соціальної допомоги клієнту;
- для оцінки ефективності соціального супроводу — кількість клієнтів, щодо яких він здійснюється; кількість, різноманітність, значимість

соціальних проблем клієнтів; застосовані шляхи їх вирішення; терміни вирішення проблем, відповідність результату соціального супроводу визначеній меті.

Оволодіння типовими технологіями соціальної роботи, вмінням застосовувати їх в конкретних умовах, з врахуванням особливостей різних груп і категорій клієнтів — важливий резерв підвищення ефективності зусиль державних органів, громадських організацій, спрямованих на поліпшення соціального становища і соціального самопочуття підлітків і молоді, які потрапили в складні життєві обставини, загального оздоровлення морально-психологічного клімату в суспільстві.

2.4. Тренінгове заняття для молоді, яка звільнилась з місць позбавлення волі

Робота з клієнтами, які схильні до проявів агресії

Вправа "Фігура монстра"

Тренер пропонує зібрати фігуру, яка складається з усього поганого, злого, агресивного, що є в кожному учаснику гри. Учасники по чергово віддають для спільної справи свої кігті, зуби, жала, шипи тощо, а також наділяють його усіма агресивними та злими почуттями. Монстр сідає в центрі кола, всі одночасно натискають на "кнопки", і, як втілення всього негативного учасників гри, він стартує у відкритий космос та зникає навіки.

Мета: в ігровій формі виплескувати клієнтом назовні злості та усіх проявів агресивності.

Вправа "Нумо, голосніше"

Ведучий пропонує учасникам сісти і заплющити очі. За сигналом: "Починаємо" всі висловлюють незадоволення ситуацією (вчителями, батьками, приятелями, коханими та ін.). Це треба робити одночасно і якомога голосніше. Як тільки вигуки почнуть стихати, ведучий наказує: "Відкрийте

очі! А тепер повторіть свої слова, дивлячись один одному в очі”.

Потім ведучий визначає спільні скарги, після чого відбувається групове обговорення.

Мета: в ході цієї тренінгової гри перетворення у клієнтів образу гніву та злості на крик та смішну словесну перепалку, цим самим - зниження рівня агресивності, проявляючи почуття, незадоволення іншими, та даючи можливість обговорити і вирішити проблеми.

Вправа "Зморшки"

Ведучий пропонує членам групи принести на заняття дзеркало. А тепер треба кілька разів вдихнути і видихнути, взяти у руки дзеркало, подивитися в нього і широко всміхнутись своєму відображенню. Далі він дає команду зморщити обличчя: спочатку чоло, потім брови, ніс, щоки... Підняти і опустити плечі... Розслабити м'язи ший і плечей. Розслабити її всі м'язи обличчя... Якщо хтось відчуває напруження, треба собі сказати: "я спокійний..." й ще раз спробувати розслабитись.

Вправа "Маріонетка"

Ведучий пропонує учасникам уявити себе ляльками, стати прямо й завмерти.

Ви стали твердими як Буратіно. Напружте плечі, руки, пальці — уявіть, що вони дерев'яні. Напружте ноги і коліна та пройдіться по кімнаті. Ваше тіло дерев'яне. Напружте обличчя і шию, зморщте чоло, стисніть щелепи.

А тепер скажіть собі: "Розслабся і розм'якни". Розслабте м'язи. Можете промасажувати однією рукою другу, кінчиками пальців промасажувати обличчя.

А зараз уявіть собі, що вас підвісили за руку. Ваше тіло знаходиться в одній позиції, а вся решта бовтається. Походіть по кімнаті з підвішеною рукою.

Тепер вас підвісили за шию, плече, палець...

Вправу можна виконувати із закритими очима.

Вправа "Небо"

Сядьте в крісло прямо, спираючись на спинку, але не напружуйтесь.

Ноги повинні торкатись підлоги. Закрийте очі. Уявіть прекрасне голубе небо.

Пої ньому пливуть хмари. Ви спостерігаєте за ними. Якщо ви про щось думаєте, нехай ваші думки летять разом з хмарками. Ви зосереджені на небі.

Людина, яка дивиться на хмари, — ваш внутрішній спостерігач, він завжди спостерігає за вашими думками. Внутрішній спостерігач дуже спокійний,

врівноважений та щасливий. Ви відчуваєте спокій, тишу і радість.

Відкрийте очі. Деякий час посидьте спокійно. А тепер повільно встаньте.

Вправа "Повітряна кулька"

Уявіть собі, що у ваших грудях знаходиться повітряна кулька. Вдихніть через ніс і повністю заповніть легені повітрям. Видихніть його ротом й відчувайте, як воно виходить з легенів, Повторюйте, не поспішаючи. Дихайте та уявляйте, як кулька наповнюється повітрям й стає все більшою і більшою.

Повільно видихніть ротом, ніби повітря тихенько доходить з кульки.

Зробіть паузу і порахуйте до десяти.

Знову вдихніть і наповніть легені повітрям. Затримайте його, порахуйте до трьох, уявляйте при цьому, що кожна легеня - це надута кулька. Видихніть. Відчувайте, як тепле повітря проходить через легені, горло, рот.

Повторіть три рази, вдихаючи та видихаючи повітря. Зупиніться та відчувайте, що ви сповнені енергії, а все напруження зникло.

Мета останніх чотирьох вправ: релаксація, розуміння можливості контролю свого напруження як фізичного, так і емоційного.

Бесіда "Коли я гніваюсь"

У ході бесіди ведучий намагається спонукати до саморозкриття учасників і з'ясувати, що може викликати у них негативні емоції: які ситуації, яка поведінка оточуючих, які події, які невдачі. Можна запитати: "Що викликає найбільш сильну злість, що викликає образ, що гнів, що відчай. Як це відбувається? Як ви сердитесь? Коли це відбувається? Скільки може продовжуватись ваша злість? Як ви потім себе почуваете? Що

відбувається в результаті вашої злості? Хто страждає більше всього? Що може вас заспокоїти, якщо ви розгнівались і т.д.". При цьому ведучий може почати з себе ("Не лякайтесь бути відвертими; кожен занепокоєний передусім своїми почуттями і тим, як їх висловити, не звертає уваги на ваші").

В кінці ведучий, підкріплюючи свої вислови прикладами із бесіди, відмічає наступне:

- Всі люди інколи сердяться. Важливим є те, із-за чого вони зляться і як це виражають, що при цьому з ними відбувається.
- Коли ми сердимось, у нас прискорюється дихання (робиться глибоким), серце б'ється швидше, лице наливається кров'ю. В цей час організм може отруюватись гормонами, які супроводжують злість.
- Інколи по одній і тій самій причині ми сердимось більше, інколи менше. Це означає, що є речі, які на це впливають.
- Кожна людина може слідкувати за тим, як вона виражає злість.
- Кожен може вибирати із декількох способів той, як проявити свою злість; при цьому майже завжди можна вибрати спосіб з найменшими наслідками.
- Кожен може навчитися, як вбирати ці способи.

Вправа "Як виразити образу і незадоволення"

Ведучий заздалегідь готує листівки з найбільш типовими образами, характерними для учасників даного віку. Кожна листівка розрізається на 4 частини. На них записані:

- a) роль того, хто ображає;
- b) роль ображеного, який реагує агресивно;
- c) роль ображеного, який реагує невпевнено;
- d) роль ображеного, який реагує з почуттям власної гідності.

Завдання для учасників: з'єднати частини листівок в одне ціле і розіграти сценку для всіх. Кожна група показує різні типи реагування на ту ж саму ситуацію. Після цього обговорюються "вдалі" і "невдалі" способи

реагування.

Мета: набуття клієтом навичок прояву емоцій та свого ставлення до ситуації більш позитивними та ефективними способами, усвідомлення неефективності та шкоди "невдалих" способів реагування.

Вправа "Ніжні слова"

У грі бере участь тільки чоловіча половина групи, а жіноча - журі. За командою ведучого чоловіки починають говорити ласкаві, ніжні слова жінкам. Спочатку всі по колу говорять ніжні слова одній жінці, потім другій, третій..., щоб жодна жінка не залишилась без ніжних слів.

Повторюватись не можна. Після кожного кола жінок оцінюють, які вислови були насправді ніжними. Той, хто не зможе придумати ніжного слова, вибуває з гри.

Мета: отримання клієнтами необхідної їм ніжності, уваги, чуйних і приємних слів, а також набуття навичок вербального і невербального прояву свого гарного ставлення до інших.

Вправа "Групова скульптура"

У центр кімнати виходить перший учасник і приймає якусь позу. До нього прилаштовується другий, до них - третій, і так далі.

При виконанні вправи слід діяти у швидкому темпі і стежити, щоб композиції не були мозаїкою ізольованої одна від одної фігур, а були об'єднані спільною ідеєю.

Мета: набуття клієнтами навичок діяти спільно, розуміння впливу та переваги колективного ставлення і підтримки перед випробуваннями у життєвих ситуаціях.

Вправа "Асоціації"

Члени групи по чергово говорять один одному, які асоціації викликає той чи інший учасник. Той, хто слухає, потім висловлює, з якими асоціаціями він погоджується, а з якими - ні.

Мета: набуття клієнтом навичок аналізу своєї та чужої поведінки, співвідносити своє уявлення про себе з тим образом, який він справляє на

ОТОЧУЮЧИХ.

Робота з клієнтами, націлена на придбання навичок безконфліктної поведінки

Вправа "Випадок, коли мене несправедливо образили"

Учасники розбиваються на пари і отримують завдання згадати випадок, коли їх несправедливо образили. Один з них розповідає свою ситуацію, а інший повинен довести, що він міг вчинити інакше та уникнути образи. Через 5 хвилин учасники міняються ролями.

Мета: усвідомлення учасником і його опонентом можливості інших варіантів сприйняття ситуації та поведінки в ній. Отримання гравцями позитивного досвіду безконфліктної поведінки.

Вправа "Що краще?"

Ведучий пропонує пригадати, коли кожен з учасників зробив поганий вчинок, а його вибачили. А потім пригадати, коли він сам побачив поганий вчинок. Свої думки з цього приводу члени групи можуть висловити в колі.

Мета: клієнти порівнюють почуття наслідків одного та іншого свого вчинку; модель їх поведінки збагачується варіантом емоційно більш позитивного вчинку.

Вправа "Скринька образ"

Учасники групи записують 1-2 вчинки іншої людини, які їм не вдалося вибачити, і кладуть папірці із записами у скриньку. Потім приймають рішення, що зробити зі змістом цієї скриньки (спалити, порвати, викинути і т. ін.). Зі словами: "Я вибачаю тебе, мій кривднику, і більше не серджуся на тебе" група виконує обрану дію.

Мета: звільнення клієнтів від руйнівного почуття образи.

Вправа "Аукціон"

Ведучий пропонує організувати аукціон способів, які допоможуть підняти поганий настрій. Учасники пропонують свої способи, а ведучий записує їх на дошці. Після цього відбувається обговорення.

Мета: посилення навичок контролю свого емоційного стану шляхом

активного творчого ставлення до можливостей самостійно впливати на покращення свого настрою.

Вправа "Пристосування"

Один з учасників під час бесіди на будь-яку тему (про погоду, роботу, їжу...) з інтервалом близько 1 хв. приймає різні пози. Другий, уважно слухаючи його, висловлюється: бере активну участь у розмові, намагається скопіювати пози співрозмовника, так, щоб все виходило природньо. Група оцінює, наскільки це в нього виходить. Можна пояснити, що таке пристосування допомагає зрозуміти стан іншої людини і зробити його більш сприйнятливим для того, що ви будете говорити.

Вправа «Подолання труднощів»

Один із учасників відправляється в дорогу по колу. Завдання інших — виставляти у нього на дорозі перешкоди. По дорозі герою доводиться долати перешкоди; необхідно подивитись, як він це робить:

- обходить стілець справа чи зліва;
- перестрибувати через нього;
- відкидати його в сторону;
- просто відставляє його і йде далі;
- розвертається і йде в іншу сторону;
- пробігає частину шляху раніше, ніж хтось поставить стілець на ній;
- заважає іншому поставити стілець на своєму шляху.

Можна запитати, що він думає з приводу того, чому він так робить?

Бажано, щоб через цю вправу пройшли всі учасники групи. Це є додатковим діагностичним матеріалом для ведучого, який він може використовувати при розробці індивідуальних рекомендацій.

Вправа "Переступити межу"

На підлозі накреслена лінія; всім учасникам пропонується розбитись на пари і встати по обидві сторони від лінії. Після того, як ведучий пояснить правила гри, учасники беруть свою пару за руки і починають. Завдання полягає в тому, щоб перевести свою пару на свою

сторону (правильний спосіб: не перетягувати, а просто перейти). Після того, як вправа закінчилась, ведучий може розповісти, що існує декілька способів:

- спробувати перетягти силою;
- переконати перейти на свою сторону;
- вмотивувати чимось цікавим для напарника;

Вмовити напарника побути деякий час на вашій стороні, а потім перейти на його.

Потім всі можуть випробувати кожен спосіб.

Ведучий відмічає: «Ми ще раз впевнилися, що у різних ситуаціях, в т.ч. і в конфліктних, завжди можна поводити себе по-різному: при цьому можна вибирати, який спосіб є найбільш для вас вигідним і який не потребує великих зусиль».

Висновки до другого розділу

Отже, розглянувши в цьому розділі методи соціально-психологічної допомоги у місцях позбавлення волі необхідно визнати їх важливість у процесі ресоціалізації засуджених, особливо враховуючи комплексність їх застосування.

Зазначені методи мають бути спрямовані на створення умов, максимально наближених до звичайних життєвих ситуацій, що сприяють розвитку у засуджених особистої відповідальності, на основі якої потрібно формувати позитивну спрямованість засудженого стосовно власного виправлення, сприяє задоволенню потреби бути значимим, позитивної орієнтації на майбутнє. Для цього потрібно розвивати ідею відносної відкритості закладу виконання покарань і включення зовнішнього світу в його оздоровлення.

Оскільки процес ресоціалізації полягає у відновленні соціального статусу, втрачених соціальних навичок, переорієнтації особистості на ПОЗИТИВНІ відносини і види діяльності, - передбачається 2 напрями: ресоціалізація свідомості (відновлення позитивної системи цінностей, знань, установок) і ресоціалізація діяльності (позитивні навички, уміння, стилі спілкування). Для забезпечення ефективної ресоціалізації та соціальної адаптації осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі на основі аналізу даної технології доцільним є соціальний супровід. На практиці технологія соціальної допомоги даній категорії клієнтів відрізняється від інших категорій соціальної роботи складом соціально-психологічних та юридичних проблем.

Технологія включає такі основні етапи: підготовка до повернення потенційного клієнта; процес особистого знайомства і встановлення контакту, який завершується планом супроводу клієнта.

Реалізація безпосереднього супроводу етап припинення допомоги і оціночних заходів. В залежності від особистих проблем конкретного клієнта

передбачується індивідуальний підхід, згідно якого послідовність і зміст дій соціально-реабілітаційного процесу можуть змінюватися. Таким чином, пропонується надання різних видів допомог: консультативно-інформаційна, правова, психологічна, психотерапевтична, психолого-педагогічна, медична, матеріальна.

Таким чином, ми з'ясували, що в процесі реалізації технології ресоціалізації технології соціальний працівник, виступаючи у ролі соціального менеджера виконує ряд функцій: оціночну, допоміжну, організаційну, освітньо-виховну, консультативну, посередницьку, координаційну, адвокатську, адміністраторську, аналітичну. Документом, який регламентує співпрацю соціального працівника і клієнта є договір, який визначає права і обов'язки обох сторін стосовно реалізації технології, безпосередньо соціального супроводу; визначається очікуваний результат, а також обставини за яких соціальний працівник може припинити свою роботу.

Для оцінки ефективності соціального супроводу слід використовувати такі показники, як кількість клієнтів, щодо яких здійснюється, кількість і види наданих допомог, терміни вирішення, шляхи вирішення проблем клієнта. Враховуючи специфіку осіб, які звільняються з місць позбавлення волі ми прийшли до висновку, що з метою подолання психологічних бар'єрів та ефективній співпраці соціального працівника і клієнта сприяють прийоми активного слухання педагогіки співробітництва, вправи психокорегуючого та профілактичного характеру. Адже в процесі ресоціалізації вирішення потребують такі проблеми як агресивність, замкненість, низький рівень самоконтролю для клієнтів. Таким чином, ми довели комплексність технологічного процесу колишніх засуджених.

З метою профілактики рецидивів потрібно сприяти створенню центрів ресоціалізації і адаптації осіб, які повернулися з місць позбавлення волі чи перебувають там, визнаючи при цьому більш вразливою категорією молодь. До складу центрів мають входити служби соціального супроводу та кризові

ЦЕНТРИ перебування молоді, у яких можна отримати різну допомогу.

ВИСНОВКИ

Деякі аспекти теорії соціальної роботи в пенітенціарній системі та постпенітенціарний період обговорюються в різних галузях права, педагогіки, психології, соціології. Однак, єдиної теорії соціальної роботи з особами, які звільняються з місць позбавлення волі, на даний час не існує. Теоретичне обґрунтування постпенітенціарної соціальної роботи зводиться переважно до психолого-орієнтованих і комплексних моделей. У ході нашого дослідження ми дійшли до висновку, що найбільш ефективною моделлю є комплексна допомога.

Оскільки постпенітенціарна соціальна робота є найбільш ізольованою від суспільства і регулюється юридично-правовими нормами згідно з кримінально-виконавчим законодавством на відміну від інших галузей соціальної роботи, які спираються на цивільне, адміністративне і соціальне право, – це безумовно має враховуватися при підготовці спеціаліста до соціальної роботи в постпенітенціарний період. Для ефективної ресоціалізації колишніх засуджених потребує розробки єдиної теоретично-обґрунтованої технології соціальної роботи. Це безпосередньо пов'язано з переорієнтацією пенітенціарної політики – з репресивних на гуманістичні засади. Оскільки соціальна робота має міждисциплінарний характер, її цінність полягає в універсальності, що дозволяє максимально точно розглядати проблему окремого індивіда і обирати оптимальне вирішення наявних проблем.

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури, історичних матеріалів, соціологічних даних та узагальнення досвіду міського ЦСССДМ м. Світловодськ дає підстави вважати, що проблема ресоціалізації колишніх засуджених за сучасних умов розбудови системи соціальної роботи в Україні вирішується переважно на теоретичному рівні. Якщо в кримінальному праві простежується тенденція до перегляду умов

утримання різних категорій засуджених у місцях позбавлення волі, то в системі соціальної роботи, на жаль, поза увагою залишається розробка відповідних технологій, реалізації яких потребують як пенітенціарні установи, так і колишні ув'язнені. Особливо за даних обставин потерпають особи, звільнені з місць позбавлення волі, оскільки втрачені соціальні зв'язки штовхають їх на рецидивні злочини і правопорушення.

Наступним завданням, яке постало перед нами в ході дослідницької діяльності, стала конкретизація лексико-семантичного значення категоріального апарату, що дозволило більш адекватно відійти до вирішення обраної проблеми. Такими категоріями є «пенітенціарна система», «пенітенціарна педагогіка», «соціалізація», «ресоціалізація», «соціальна адаптація», «соціальна реабілітація».

Аналіз становлення і розвитку пенітенціарної педагогіки в історичній ретроспективі дозволив більш помірковано, виважено підійти до узагальнення стану досліджуваної проблеми в сучасних умовах. Зокрема, соціальна робота і соціальна терапія розглядається нами як передумова успішної ресоціалізації колишніх засуджених. Окрема увага звертається на соціальну адаптацію осіб, звільнених з місць позбавлення волі, успішність якої переважно визначається досвідом встановлення і підтримки соціально-корисних зв'язків даної категорії клієнтів.

У зв'язку з цим розроблена нами технологія соціальної роботи з колишніми засудженими включає такі обов'язкові етапи і відповідний їм методологічний інструментарій:

- етап підготовки до повернення потенційного клієнта;
- етап особистого знайомства і розробки плану соціального супроводу;
- етап втручання, реалізації супроводу;
- етап припинення і оцінки результатів.

Особливо значущим компонентом технології соціальної роботи в інтересах даної категорії клієнтів є створення спеціальних центрів для

ресоціалізації та адаптації, до структури яких мають входити служби соціального супроводу молоді, що повернулися з місць позбавлення волі, та кризові центри тимчасового перебування для молодих осіб, які потрапили у складну життєву ситуацію.

У межах технології ефективно можна реалізовувати:

1. підтримка соціально-значущих зв'язків ув'язнених і осіб, які звільнилися;
2. різні види консультування осіб, які повернулися з місць позбавлення волі та їх рідних;
3. соціальна допомога колишнім засудженим;
4. соціальний супровід.

Вибір адекватних методів втручання, конкретизація їх змісту зумовлюється індивідуальними особливостями клієнта. Для оптимізації здійснення технології ресоціалізації необхідним є підготовка спеціалістів соціальної роботи з даною категорією клієнтів.

Схожість

Джерела з Інтернету

290

1	https://studfile.net/preview/8907407	10 джерел	3.22%
2	https://arhivinfo.ru/1-18080.html	7 джерел	3.19%
3	https://infopedia.su/4x525d.html		3.09%
4	https://infopedia.su/15xc4d7.html	8 джерел	2.97%
5	http://um.co.ua/9/9-3/9-38871.html	8 джерел	2.86%
6	6 джерел	6 джерел	2.57%
7	https://mykonspekts.ru/1-50703.html	3 джерела	2.26%
8	3 джерела	3 джерела	2.1%
9	6 джерел	6 джерел	2.03%
10	https://infopedia.su/17x7a14.html		1.96%
11	http://www.iqdiplom.com/free/gusp01_01_2008(ukr).doc	4 джерела	1.86%
12	9 джерел	9 джерел	1.75%
13	http://lib.iitta.gov.ua/713018		1.43%
14	2 джерела	2 джерела	1.35%
15	https://studfile.net/preview/5241817/page:4		1.07%
16	https://www.stud24.ru/pedagogy/socialnij-suprovd-ta-adaptacya-molod/145664-427158-page2.html		1.04%
17	https://lectmania.ru/1x421.html	2 джерела	0.95%
19	4 джерела	4 джерела	0.81%
21	https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=870245	3 джерела	0.62%
22	3 джерела	3 джерела	0.52%

23	https://studopedia.su/14_115992_napryami-realizatsii-programi.html		0.51%
24	http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2019/4_2019.pdf	6 джерел	0.47%
25	http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/14387/1/%d0%9c%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%	2 джерела	0.41%
26	https://ronl.org/sochineniya/pedagogika/171976	31 джерело	0.38%
27	http://dspace.ltsu.org/bitstream/123456789/334/1/V7.2%20%D0%92.pdf	2 джерела	0.36%
28	https://www.osce.org/files/f/documents/a/0/75902.pdf	2 джерела	0.34%
29	https://abetkaland.in.ua/profilaktyka-agresyvnoyi-povedinky-pidlitkiv	3 джерела	0.24%
30	https://ua-referat.com/%D0%9F%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F_%D1%96_%D1%81%D1%83%D1%82%D...		0.16%
31	https://fksp.at.ua/Bibl/zbirnik21-1.pdf	2 джерела	0.16%
32	http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Ped.doc	6 джерел	0.16%
33	http://weblib.pp.ua/107-sotsialnaya-rabota-penitentsiarnyih-18312.html		0.13%
34	https://lectmania.ru/1x2b97.html	6 джерел	0.1%
35	https://65f9e75c-bd0c-4fc5-8538-973aa1fc3db8.filesusr.com/ugd/6235c0_5dca69a7acd24f7281c6717ab5c1cebd.pdf		0.1%
36	https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6786/1/%d0%a1%d0%be%d1%86%d1%96%d0%b0%d0%bb%d	2 джерела	0.09%
37	http://www.orgsun.com/avtoreferati-dissertatsii-mistetstvo/a80.php	54 джерела	0.09%
39	https://studizba.com/files/show/doc/62115-1-116169.html	23 джерела	0.07%
40	http://rivneosvita.org.ua/method_kabinet/biblioteka.php/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8%20/%D0%A1	2 джерела	0.07%
41	http://portal.nikopol.net/executive_committee/plan/12_2013.doc	19 джерел	0.07%
42	https://ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/Dis_Bobryts-kyy.pdf	5 джерел	0.06%
43	https://vspu.edu.ua/content/specialized_academic_council/doc/2020/Voroniezka_V/dis.pdf		0.06%
44	http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/2652/1/%d0%9a%d0%b0%d0%bb%d1%8e%d0%b6%d0%bd%d0%b0_%d0%...		0.06%
45	http://www.referatu.com.ua/oldreferats/135/112174		0.06%

46	http://syrmu.com.ua/news/yiyi-sertse-m-yake-yak-igrashka.html	0.06%
47	https://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/2005/1/Probatsiia%20yak%20forma%20resotsializatsii.pdf	0.06%
48	https://khntusg.com.ua/wp-content/uploads/2019/11/visnik_snt_nnibm_hntusg_2020_1.pdf	19 джерел 0.06%
49	https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/51162/1/%d0%a4%d0%9b%d0%a1%d0%9a%20_2021_053_%d0%91%d1%96%d0%	14 джерел 0.06%

Джерела з Бібліотеки

16

18	Студентська робота	ID файлу: 1014848247	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.88%
20	Студентська робота	ID файлу: 1015889524	Навчальний заклад: Open International University of Hu	13 джерел 0.69%
38	Студентська робота	ID файлу: 1010061632	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.08%
50	Студентська робота	ID файлу: 1011643892	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.06%